

טהרת המשפחה הדתית-הלאומית*

הרב אביעד אברהם סטולמן

- הרב אלישיב קנוהל, **איש ואשה – זכו שכונה ביניהם: פרקי הדרכה לחתן וכלה**, הוצאת מכון שילובים, ישיבת קבה"ד, עין צורים תשס"ג, 247 עמ' + 24 עמ'
- הרב שלמה לוי, **שערי אורה – הלכות נידה**, הוצאת ישיבת הר עציון, אלון שבות תשס"ג, 287 עמ'

א. מבוא

בעשרות השנים האחרונות יצאו לאור מאות ספרים הדנים בהלכות "טהרת המשפחה". די אם נזכיר שבבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים מופיעים בקטלוג יותר מאלף כותרים תחת הנושא: "נידה, מקווה, חובות האשה – הלכה". רובם המכריע של הכותרים יצאו לאור במחצית השנייה של המאה העשרים. המונח הרחב "טהרת המשפחה" כולל בתוכו לא רק הלכות נידה, אלא אף הלכות טבילה, יחסי אישות וכן הלכות פריה ורבייה. החיבורים העוסקים בנושא זה מתחלקים לארבעה סוגים עיקריים: חידושים וביאורים על סוגיות התלמוד, חיבורים על סדר **השולחן ערוך** וספרי קיצורים המיועדים בעיקר ללימוד חתנים וכלות שמפרטים את הלכות הטהרה בקיצור ובתמציות. בנוסף, קיים סוג רביעי שנועד להדריך זוגות צעירים, הלכתית, נפשית ומעשית, כיצד לקיים יחסי אישות.¹

נתאר אפוא את ספרי הקיצור המרכזיים ששימשו בישראל בשישים השנים האחרונות. ספרו של הרב ד"ר קלמן כהנא, **טהרת בת ישראל** (ירושלים תש"ג), היה אחד מן הספרים הפופולריים בתחום. ספר תמציתי זה היה לעיני החזון איש ומכאן בין היתר סוד תפוצתו

* תודתי נתונה לרבנים שקראו טיוטות שונות והעירו הערות מועילות: יהודה ברנדס, נריה גוטל, מנחם גורדון, בנימין לאו, ליב מוסקוביץ, שלמה קסירר, יהושע רייך ודניאל שפרבר. פשיטא כי האחריות לדברים מוטלת עליי בלבד. כל ההדגשות במאמר הן שלי.

¹ ראה לדוגמה, הרב שלמה חיים כהן אבינר, **ליל כלולות**, ירושלים תשנ"ה.

ושימושו בקרב חוגים נרחבים בישראל, חרדיים כדתיים. הספר יצא לאור במהדורות רבות, במקצתן נוספו שינויים משמעותיים ובשנות השבעים אף תורגם לאנגלית. בעשרים השנים האחרונות חל פיצול בסוגה ספרותית זו; ספרים בנושא טהרת המשפחה התחברו באופן מיוחד לקהלים שונים וכך נוצרו חיבורים המשמשים את הקבוצות השונות: החרדית, הדתית-הלאומית² והמזרחית; נסקור אפוא בקצרה את הספרים הללו.

בשנים האחרונות זכו ספריו המחמירים³ של הרב שמואל הלוי ואזנר ואלו שיצאו מבית-ההוראה המפורסם שלו בבני-ברק לתפוצה רבה בקרב הציבור החרדי. ספרו **שיעורי שבט הלוי – הלכות נדה**⁴ הוא חיבור למדני מעמיק על סדר השולחן ערוך, המשלב פסקים הלכה למעשה. בעקבותיו הוציאו תלמידיו ספרים אחרים, מתומצתים. ראוי לציון הספר **יסוד הטהרה של הרב הלל ורטהיימר**, שיצא לאור לאחרונה, על-פי שיעורי הרב משה שאול קליין, תלמיד מובהק של הרב ואזנר.⁵

² פשיטא שיחסם של המחברים לתנועה הציונית אינו מעניינה של ביקורת זו; לפיכך, יש להבין כי תפקידו של הביטוי "דתי-לאומי", שאני משתמש בו כלפי מחברי הספרים וקהל קוראיהם הפוטנציאלי, אינו מתייחס להשקפת עולמם הציונית של המחברים או של הקוראים. הביטוי "דתי-לאומי" מרמז שהמחברים וקהל הקוראים במיוחד, אימצו במידה רבה נורמות התנהגות ודרכי חשיבה האופייניות לעולם המודרני ולעולם המערבי בפרט. הפנייה המיוחדת לציבור הזה ניכרת בעיקר בסגנון הכתיבה והצגת העניינים שאינו רבני-קלסי או חרדי-מודרני. במקרים מסוימים עובדה זו באה לידי ביטוי בהתייחסויות מפורשות של המחברים למציאות המודרנית, בהשקפה או בהתנהגות; כך למשל כתב הרב לוי (שערי אורה, עמ' 49): "עולם המושגים של החברה המערבית שבה אנו חיים ...".

³ נקל להכיר כי ספרי הרב ואזנר ותלמידיו, מחמירים יותר מספרו של הרב כהנא, שהיה מקובל לפניו גם בקרב הציבור החרדי. בעוד הרב כהנא קבע עיקרון "לא להשאיר דברים יסודיים ללא הכרעה ולא להפנות את המעיין יותר מדי לשאלת חכם בדברים יום-יומיים" (בחלק "עם הספר") – ספרי הרב ואזנר ותלמידיו, שולחים לא אחת את הלומדים בהם להתייעץ עם "מורה הוראה". מחברים אלה נוקטים גישה זו אף במקרים שהדין פשוט וברור ומוסכם על רבים מן הפוסקים האחרונים, אלא שהם חוששים לדעת המחמירים ומסרבים להכריע כדעת המקלים. במהדורה המתוקנת של ספרו, סיפר הרב כהנא על אודות תלמיד חכם שהתלונן על שיטתו להגיע להכרעות: "רבותינו שכתבו קיצורים השתמשו מהכרעה במקום שתלוי במחלוקת האחרונים וחששו לדיעותיהם של המחמירים, לכל היותר השאירו הדבר להכרעת חכם, שיכריע לפי הצורך ויסמוך על דעת המקילין; אבל להכריע בספר שמושי כאחת מן השיטות מה כוחנו להתייצב נגדם". בנוסף, המעיין בהשגותיו הפרטניות של אותו חכם ובתשובת החזון איש שנדפסה על-ידי הרב קלמן כהנא שם, יוכיח כי כמה מחומרותיו של המשיג נקלטו בספרי הרב ואזנר ותלמידיו.

⁴ בני-ברק תשמ"ו; מהדורה חדשה עם תוספות ותיקונים יצאה לאור בשנת תשנ"ב (ועל-פיה הציטוטים להלן).

⁵ מלבד ספרי הרב ואזנר ותלמידיו, אפשר למנות עוד ספרים רבים המשמשים בקרב בציבור החרדי, בהם ראויים לציון: **מראה כהן – קצור הלכות נדה**, מאת הרב יצחק מרדכי רובין (ירושלים תשנ"ג); **ההלכה במשפחה של הרב**

בשנת תשמ"ח הוציא הרב עובדיה יוסף את שני החלקים הראשונים⁶ של **ספר טהרת הבית**, חיבור מונומנטלי בהלכות נידה. ראשיתו של חיבור זה בשיעורים שנתן הרב בירושלים, בתקופה שלפני נסיעתו למצרים. הספר מחולק לשניים: **טהרת הבית** שבו מצויים עיקרי הדינים ו**משמרת הבית** המופיע תחתיו ובו פירוט נרחב של מקורות הדינים. בסוף הספר הוסיף בנו של הרב עובדיה, הרב דוד יוסף, נספח: **ספר טהרת הבית הקצר**. בשנת תשנ"ה הוציא לאור הרב דוד הנ"ל ספר קיצור מנוקד ומפוסק המיועד לציבור הרחב, בשם **תורת הטהרה**. ספר זה מכיל נושאים שונים שלא נכללו ב**ספר טהרת הבית הקצר**, שעליו הוא מבוסס. בשנת תשנ"ט יצאה לאור מהדורה מחודשת, באותיות גדולות הרבה יותר, שבכריכתה תמונה צבעונית ומושכת. ספר בעל כריכה תואמת, הנושא את השם **מחשבת הטהרה**, יצא לאור יחד עמו,⁷ על-ידי הרב שלום מאיר ולך. בספר מצויים פרקי מוסר והתעוררות שנועדו לחזק קיום הלכות טהרת המשפחה. ספרי הרב עובדיה ובנו הביאו לחיבורם של ספרים נוספים ממחברים בני עדות המזרח.⁸

בקרב הציבור הדתי-הלאומי, זכה בשנים האחרונות ספרו של הרב מרדכי אליהו, **דרכי טהרה** (ירושלים תשמ"ד) לפופולריות חסרת תקדים.⁹ ספר זה מצטיין בבהירות ובתמציתיות ועוסק ברוב גופי הדינים של טהרת המשפחה. הספר מבוסס על שיעורים שנתן הרב אליהו לנשים, בעיקר למדריכות כלות, וערכו אותו אנשים שונים, ביניהם בנו, הרב שמואל אליהו, רבה של צפת. שנתיים לאחר צאתו לאור, תורגם הספר לאנגלית ובעקבות העלייה הגדולה

משה שטרנבוך (בני-ברק תשמ"א).

⁶ בהקדמה לספר **תורת הטהרה** (ירושלים תשנ"ט), המוזכר להלן, כתב המחבר, הרב דוד יוסף: "והנני ממתין עתה לכך שאאמו"ר מרן הראש"ל שליט"א יסיים את סידרת הספרים של 'טהרת הבית', בהוצאת חלק שלישי, אשר יעסוק בעיקרו בהלכות חציצה וחפיפה".

⁷ הפרדה זו בין הספר ההלכתי לספר המחשבתי, מועילה מאוד, שכן למרות שמחבר הספר המחשבתי כותב (בהקדמתו) כי קהל היעד שלו הוא "קוראות משכילות" ולא "ציבור עממי", ניכר כי הספר אינו מתאים לקהל קוראים משכיל ומודרני. ההפרדה מאפשרת להשתמש בספר ההלכתי המצוין מבלי להזדקק להסברים מחשבתיים שאינם מתאימים לכל קהל.

⁸ ראה לדוגמה, הרב יצחק אמסלם, **ספר פתחי טהרה**, בית-שמש התש"ס; הרב משה פנירי, **ספר דיני טהרה**, ירושלים התשס"א; הרב מאיר מאזוז, **ספר אור הבית**, ירושלים התשס"ג.

⁹ ספר נוסף שנכתב בעיקר לציבור הדתי-הלאומי הוא ספרו של הרב חיים דוד הלוי, **מקור חיים לחתן לכלה ולמשפחה**, תל-אביב תשל"ב.

מברית-המועצות לשעבר, הוא תורגם בראשית שנות התשעים אף לרוסית. מהדורה מנוקדת ומקוצרת של הספר יצאה לאור בשנת תש"ן.

לאחרונה הוציא לאור הרב אלישיב קנוהל, רבו של כפר עציון, את הספר **איש ואשה – זכו שכינה ביניהם**. סוחר ספרים ידוע טען בפניי כי הספר הוא הנמכר ביותר בתחומו, לפחות בקרב מחנה הכיפות הסרוגות. ואכן רוב-רובם של חמשת אלפים העותקים שנדפסו כבר נמכרו;¹⁰ בקנה מידה תורני זהו "רב-מכר" של ממש. ספר חשוב שנוסף בזמן האחרון למדף ספרים זה, אף הוא מבית-מדרש דתי-לאומי הוא הספר **שערי אורה**, חיבורו של הרב שלמה לוי, ראש הכולל בישיבת הר עציון.

מעבר לחידוש "המגזרי" שבהוצאתם לאור של שני הספרים האלה, אין ספק כי כל אחד מן המחברים מצא מקום להתגדר בו ולמלא צורך שלא התממש קודם לכן. הרב שלמה לוי ייעד את ספרו "לאנשים שטרם למדו בעיון הלכות אלו, אולם אינם מסתפקים בסיכום ההלכתי אלא מעוניינים ללמוד נושא זה עם מקורותיו העיקריים" (**שערי אורה**, עמ' 12); ואילו רצונו של הרב קנוהל, כעדותו, "להגיש הלכות אלו באופן בהיר וידידותי שאינו מאיים" (**איש ואשה**, עמ' 19).

נתחיל אפוא בתיאור טכני של שני הספרים, לאחר מכן נקבע הנחות יסוד ונשרטט אמות מידה שיאפשרו לנו לנתח את אופי הפסיקה המגולם בספרי המחברים. מצוידים בהנחות יסוד אלו, נשווה מדגם מהכרעותיהם של המחברים לפסיקותיהם של פוסקים מרכזיים ומקובלים בישראל. אחר כך נרד לשורשי הדברים ונתאר בעזרת הנחות היסוד שבידינו את מדיניות המחברים השונים בשאלות אלו.

ב. "איש ואשה"

חיבורו של הרב אלישיב קנוהל מהווה חידוש גדול בסוגה ספרותית זו. נאמן למטרתו המוצהרת להגיש את ההלכות באופן בהיר וידידותי, מקפיד הרב להבהיר את דבריו היטב ולסדרם בסדר דידקטי מאיר עיניים. המחבר הוסיף שאלות בסוף כל פרק מעשי, עם תשובות

¹⁰ מהדורה שנייה עם תוספות ושינויים הלכתיים משמעותיים, אמורה לדברי המחבר לצאת בשנה הקרובה. על מקצת השינויים האמורים להופיע במהדורה הבאה, ראה להלן.

לצדן, העוזרות ללומד לבחון אם הבין את החומר הנלמד. הספר נחלק לשלושה חלקים: חלק א' עוסק בדיני טהרת המשפחה ומצוי בו החומר המקובל בספרות זו. סידור הפרקים בחלק זה מתאים לאדם המעוניין ללמוד את הדינים בפעם הראשונה, עם הדרכה או בלעדיה. המחבר משתדל להקיף רק את שלד החומר, כלומר את השאלות וההדרכות השכיחות, ואינו נוגע בנושאים נדירים. המחבר אף השכיל לצרף נספח המכונה "מבוא ביולוגי" המסייע ללימוד הנושאים ההלכתיים. כדי להקל על ההבנה, צירף המחבר תרשימים אנטומיים של מערכת הרבייה של הגבר ושל האישה וקבעם, מטעמי צניעות, בחוברת המצורפת לספר, המכונה "עת דודים" (ראה להלן); חלק ב' עוסק במנהגי החופה ושבעת ימי המשתה, והוא כולל נושאים שכמעט ואינם מופיעים בספרות קודמת בסוגה הנ"ל.

בחלק השלישי המכונה: "בין איש לאשתו / פרקי הדרכה זוגית", מצויים שישה פרקים שהם חידוש כמעט מוחלט בנוף ספרי ההדרכה לקראת הנישואין. חלק זה כולל את הפרקים הבאים: "מהות הזיווג", "הכרת הטובה", "מה זאת אהבה", "תרבות המחלוקת", "מידות הבית" וכן הפרק "ברכת הילדים (תכנון המשפחה)". בפרק "ברכת הילדים" מפרט הרב קנוהל את השיקולים השונים הכרוכים בשאלה כבודת המשקל של תכנון המשפחה. הוא מקדיש תשעה (!) עמודים אמפטיים לנושא זה, שזוגות רבים מן הציבור הדתי-הלאומי מתעניינים בו עוד קודם שהם מתחתנים. הוא מודע היטב לקשיים המיוחדים ולדאגותיהם של כלות וחתנים בציבור הדתי-הלאומי בכל הקשור לשאלה זו, כגון דחיית היריון בגלל לימודים וכדומה וקובע: "ראוי שבני הזוג ימצאו רב בעל יכולת וניסיון פסיקה בתחום זה המבין לרוחם, ושיהיה מקובל עליהם. בפניו ישטחו את פרטי השאלה ויקבלו ממנו הכוונה מתאימה". מסקנה זו, שיש להיזקק למורה הוראה מובהק שיעץ בעניינים אלו, מוסכמת, כמדומני, על כל הפוסקים.¹¹ חידושו של הרב קנוהל מתמצה בעיקר בניסוח רגיש ואמפטי של הדרכה מקובלת

¹¹ הרב קלמן כהנא, כתב בספרו (עמ' נו): "מניעת ההריון באיזו צורה שלא תהיה היא אחד מהאיסורים הכי חמורים. ולכן יזהרו הבעל ואשתו עד מאד, שלא להכשל בעוון חמור זה. וגם אם הרופאים אומרים, שיש לחוש לסכנת נפשות במקרה של הריון, אל יפסקו דין לעצמם, אלא ישאלו שאלת חכם". הרב ואזנר כתב בספרו (עמ' רמ): "כל אופני מניעת הריון אסורים כשהאשה בריאה, ובספק פק"נ שרי, וכשנצרכת לזה משום סיבות אחרות יש אופנים שמותר ויש אופנים שאסור, וא"א ליתן בזה כללים, רק צריך לשאול לרב ות"ח מובהק, וכן לברר באיזו צורה לעשות כן". בספרו של הרב לוי (עמ' 42): "כשם שאין מחליטים על האמצעי הרצוי למניעת ההריון ועל דרך השימוש בו לאחר קריאה בספר, בלי לפנות לרופא, כך גם יש לפנות לרב לשם הדרכה הלכתית, ואין להסתפק בקריאה בספר בלבד...". לכל

בנוסף לשלושת החלקים האמורים, צירף כאמור הרב קנוהל חוברת, **עת דודים**, המצויה בתוך כיס בכריכה האחורית, שעוסקת בקיום יחסי אישות, ובכלל זה בלילה הראשון. חוברת זו מקבילה לחוברת **ליל כלולות** (לעיל, הערה 1), שחיבר הרב אבינר בזמנו, המחולקת לעתים לחתנים ולכלות סמוך לחתונתם.

העיצוב הייחודי הנעים והמיוחד של הספר והלשון המודרנית הבהירה שבה נכתב מוסיפים רבות להקלת העיכול של הלכות רגישות אלו לזוגות טריים. לא רק הקנקן מעוצב היטב, אלא אף התוך מנוסח בלשון זהירה ולא מאיימת; לדוגמה, הרב קנוהל אינו מכנה את יחסי האישות הראשונים, "בעילת מצווה" – על הקונוטציה המאיימת שבה, בייחוד בעיני נשים – אלא "החיבור הראשון", "חיי אישות" וכו'. בהתאם לתפיסה זו, נמנע הרב מלהשתמש בכינוי "בעלה", אלא נוקט "אישה". הספר מלווה בהרבה תובנות ועצות פסיכולוגיות, שהמחבר למד מניסיונו הרב ואף מניסיונם של אחרים, כמו אשתו הרבנית, שלה הוא מודה בהקדמה. הממד הנפשי בא לידי ביטוי אף בכך שהמחבר דן בקושי הנפשי שבשאלת חכם בעניינים אינטימיים אלה ובדרכים לפתרונן; הוא אף מציע לנשים, אמנם לא כתחליף לשאלת חכם, להתקשר בטלפון לקו הפתוח של מדרשת "נשמת".

הרב קנוהל אף התייעץ ברופאי נשים ושיקע בספרו כמה עצות רפואיות. למרות שלדברי המחבר (עמ' 20) "אין כאן חידושים בהלכה, אלא לקט הלכות בהתאם למובא אצל הפוסקים המקובלים", התייעץ הרב קנוהל עם תלמידי חכמים שונים, ביניהם הרב שלמה לוי, מחבר הספר השני שבו נעסוק להלן, ואף עם הרבנים זלמן נחמיה גולדברג ויעקב אריאל ועם ראש הכולל בישיבת אור-עציון, הרב שמעון לפיד. למותר לציין כי הרב קנוהל, מורה הוראה בעל ניסיון מעשי רב וראש הכולל בישיבת הקיבוץ הדתי, מפנה בהערותיו שבסוף כל פרק לדיונים נרחבים יותר בכל נושא ונושא. עם זאת, חבל שהמחבר לא ראה לנכון לצרף מפתח עניינים שהיה תורם רבות לשימוש בספר.

העניין ראה: הרב ד"ר בנימין לאו, 'כי היא חברתך ואשת בריך: שתי תכליות למוסד הנישואין', **גרנות**, ג (תשס"ג), עמ' 135-148 ותגובתו של הרב יהודה הרצל הנקין, 'שיהוי מצוות פרו ורבו', שם, עמ' 149-152.

ג. "שערי אורה"

ספר **שערי אורה** של הרב לוי מורכב משמונה שערים: "לקראת חתונה", "ימי הטהרה", "מהי נידה", "ימי הנידה", "ההיטהרות", "הוסתות", "לאחר הלידה", "קיצור ההלכות". בשער "לקראת חתונה" מתוארות הלכות "תבעוה להינשא" ו"בעילת מצווה"; בשער "ימי הטהרה" דן הרב המחבר במצוות "עונה", מצוות "פריה ורביה", בדיני צניעות התשמיש ובדיני "בדיקות לפני ואחרי תשמיש". השער השלישי מוקדש לעיקר הלכות נידה: ההבדלים בין דיני זבה לנידה, סוג הראיות המטמאות, נאמנות האישה, נאמנות הרופאים ועוד. השער הרביעי עוסק בעיקר בדיני ההרחקות בימי הנידות. השער החמישי דן בהלכות הפסק הטהרה, שבעת הימים הנקיים, דיני חציצה וטבילה. השער השישי עוסק בדיני הווסתות והשער השביעי בדיני יולדת ומפלת. בשער השמיני מציג הרב לוי קיצור הלכות ובמובן מסוים זהו חיבור נפרד המציג את כל הלכות טהרת המשפחה בקיצור נמרץ.

כמבואר לעיל, מגמת ספרו של הרב שלמה לוי שונה ממגמת ספרו של הרב קנוהל. הרב לוי מייעד את חיבורו לאלו שמעוניינים ללמוד את ההלכות בפעם הראשונה באופן מעמיק בשורשי הדברים ובמקורות העיקריים. הדיונים המובאים אצל הרב שלמה לוי, נושאים אופי למדני קלסי מבית-המדרש, אלא שהם מתומצתים היטב. המחבר אינו מבקש להתייחס לצרכים הנפשיים של הלומד; אם ספרו של הרב קנוהל מזכיר במקצת, באופן חיצוני, ספרי הדרכה בריאותית פופולריים, הרי ספרו של הרב לוי מזכיר ספרי לימוד לתלמידי בית-ספר לרפואה, המציגים שפיר ושליה ללא כחל וללא שרק. אין בו ניסיון ל"תקינות פוליטית", אלא רצון להביא את המקורות היסודיים והשיקולים העקרוניים בפסיקת ההלכה. למרות זאת, מקפיד הרב לוי להגיע ל"שורה תחתונה" והוראה למעשה ולא נמנע מלהמליץ פה ושם בעניינים החורגים מן ההלכה היבשה.¹²

¹² כאן אולי המקום להזכיר שתי המלצות של הרב לוי וכנגדן גישתו המנוגדת של הרב קנוהל, המבטאות משהו עמוק לגבי גישתם השונה. המלצתו של הרב לוי "להתרחק מאוד מכל מיני ספרים וחבורות המתיימרים לתת הדרכה מפורטת בענייני התשמיש לציבור שומרי המצוות" (**שערי אורה**, עמ' 45), עומדת לכאורה בניגוד למעשהו של הרב קנוהל המדריך ומסביר בספרו בעניין קיום יחסי אישות לראשונה לזוגות דתיים. גם המלצתו השנייה של הרב לוי, שבני הזוג ילמדו **שולחן ערוך**, אורח חיים, סימן רמ עם ביאור **המשנה ברורה**, מנוגדת לגישתו של הרב קנוהל, שכותב (עת **דודים**, עמ' 20-21), שסימן זה ב**שולחן ערוך** אינו מיועד לכלל הציבור, אלא לפרושים ולחסידים. כשיטתו של הרב

כאמור לעיל, הרב לוי ייעד את ספרו לחתנים בני-ישיבות המעוניינים ללמוד את מקורות הדינים בהרחבה. אכן, ראוי שבני תורה יכירו את ההלכות הללו בצורה מעמיקה ולא יסתפקו בקיצורים המיועדים לכלל הציבור. אין ספק כי גם מורי הוראה מובהקים יוכלו להיעזר בספר חשוב זה. המחבר מתמצת את המקורות בתלמודים, בראשונים, באחרונים, בשולחן ערוך ובנושאי כליו בדיוקנות ובבהירות שאינם מצויים בשום חיבור אחר שאני מכיר. ודאי עמד למחבר ניסיונו הרב בהוראת נושאים אלו בכוללים שונים. רבנים הנשאלים בעניינים אלה יוכלו למצוא את עיקרי הדינים ואת שורשי הטעמים והמקורות במהירות, גם בשל מפתח העניינים המשוכלל המצוי בסוף הספר. אף המתלמדים לקראת מבחני הסמכה לרבנות, ייעזרו בספר זה, המסכם את הנושאים העיקריים ומברר את עיקרי השיטות. מבחינת הרמה והשיטתיות ספר זה עולה בהרבה על הספרים שנתחברו בשנים האחרונות ונועדו לסייע ללומדים לקראת בחינות אלה.¹³

ד. שיקולים ואיזונים בפסיקה בתחום טהרת המשפחה

1. החומרא בהלכות טהרת המשפחה – להסתלק מן הספק¹⁴

קנוהל, סיפר לי מדריך חתנים ותיק, כי על-פי ניסיונו בהדרכת חתנים וזוגות, לימוד סימן זה בשולחן ערוך, אינו תורם לשקט הנפשי שלקראת החתונה. אדרבה, לימוד סימן זה עלול להלחין את בני הזוג הנבוכים ממילא מכל הנושא. גישה זו של הרב לוי, מביאה אותו לספק (שערי אורה, עמ' 49): "... אסור שמראה העיניים או פעולות אחרות הפכו רגעים חשובים אלו לאמצעי לסיפוק צרכים גופניים. הדרכת חז"ל אודות איסור התשמיש לאור הנר אינה נובעת רק מהחיוב הכללי להימנע מראיית ערווה, שהוא תנאי לכל עלייה רוחנית, אלא נובעת גם מהרצון שמעשה התשמיש לא יהפוך למעשה של סיפוק יצרים".

13 בשנים האחרונות נתחברו כמה ספרים במיוחד בעבור הלומדים לקראת מבחני הסמיכה לרבנות בהלכות נידה ומקוואות, כגון ספרו של הרב עמי רוטנברג, **דרכי הלכה כענייני נדה טבילה ומקוואות**, ירושלים תש"ן; ספרו של הרב עמוס שושן, **סוגה משושנים על הלכות נדה טבילה ומקוואות משלחן ערוך יורה דעה**, ישיבת הגולן תשנ"ח; ספרו של הרב שמואל דביר, **ספר יסודי הלכה: הלכות נדה**, באר-שבע תשס"ב. ספרים אלה מהווים תת-סוגה של החיבורים הבנויים סביב השולחן ערוך.

14 על החומרא בכלל עיין מאמרו המקיף של ב' בראון, 'החמרה: חמישה טיפוסים מן העת החדשה: החת"ם סופר; ר' צבי אלימלך מדינוב; ר' יוסף-יוזל הורוויץ מנובהרדוק; הגר"ז סולובייצ'יק מבריסק; החזון איש', **דיני ישראל**, כ-כא (תש"ס-תשס"א), עמ' 237-123 והביבליוגרפיה שם, עמ' 124, הערה 2; C. S. Liebman, 'Extremism as a Religious Norm', *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22(1) (1983), pp. 75-86; ד'

לימדנו רבן גמליאל: "עשה לך רב **והסתלק מן הספק**" (אבות א, טז). לפיכך מצאו חכמים לנכון לתקן תקנות, המרחיקות מן הספקות ומן החששות. בהלכות טהרת המשפחה, תיקנו חז"ל תקנות שונות, כדי שלא יבואו בני הזוג להיכשל חס וחלילה באיסור נידה החמור. חכמינו חייבו את האישה לבדוק את עצמה בזמנים שונים, לוודא שלא ראתה דם; תיקנו שעל בני הזוג לפרוש בזמנים שונים שבהם יש סבירות גבוהה שהאישה תראה דם; חייבו לבחון כתמים שמצאה האישה על בגדיה ועוד כהנה רבות. חלק מן הפוסקים האחרונים עוד הוסיפו חומרות רבות משלהם, הן בדיני הרחקות, הן בדינים היסודיים. לעתים הכריעו כדעות המחמירות יותר בראשונים ולעתים פירשו מחדש ובאופן מחמיר את עמדות הראשונים.

2. איזון בין ערכים

ברם, לעתים עלולה חומרא מסויימת לעמוד כנגד מצווה אחרת או ערך תורני אחר. פשוט לכאורה, כי במקרים מעין אלה יש להעדיף את עיקר הדין ולוותר על החומרא כדי שיוכלו שניהם להתקיים. רעיון זה מודגם בסיפור הידוע על ר' חיים מבריסק, שהיה אומר על הוראתו לחולה מסוכן האוכל ביום הכיפורים, שאינו צריך לאכול בשיעורים: "כלום מיקל אני באיסורים?! אדרבא, מחמיר אני בפיקוח נפש!".¹⁵ אף במקרים שבהם לא ברור מהו צד הקולא העומד כנגד החומרא, קבעו ראשונים ואחרונים שאין לאסור את המותר. עיקרון זה הוסבר על-ידי בעל פירוש **שפתי כהן** (הש"ך) באופן הבא: "מפני שעל הרוב יש בו צד הקל במקום אחר מחמת שנאסר והוי חומרא דאתי לידי קולא ואע"פ שלפי הנראה לא יבא מזה צד קולא – אסור, שאפשר שיתגלגל ויבא קולא עד **אחר מאה דברים**".¹⁶

בכל אופן, בתחום הנדון, דיני טהרת המשפחה, השיקולים ברורים למדיי וההחמרה בהלכות אלה עומדת לעתים כנגד מצוות אחרות – "עונה", "פריה ורביה",¹⁷ "ואהבת לרעך כמוך",

שפרבר, **מנהגי ישראל**, ב, ירושלים תשנ"א,² עמ' קכז-קכו; א"י השל, **תורה מן השמים באספקלריה של הדורות**, ניו-יורק וירושלים תשנ"ה, עמ' 101-137; ומאמרי, 'התרחבות בהלכה כהיתוך אופקים פרשני – ההמתנה בין בשר לחלב כמקרה מבחן', (*AJS Review* (forthcoming, 2005).

¹⁵ ראה הרב ש"י זווין, **המועדים בהלכה**, ירושלים תש"ם, עמ' צה.

¹⁶ פלפול בהנהגת הוראות באיסור והיתר (מובא **בשולחן ערוך**, יורה דעה, לאחרי סימן רמב).

¹⁷ ראה למשל **פסקי מהרי"ק**, סימן רב: "... אבל אם יש בדבר שום דוחק עד שמחמת כן תתעכב או תדחה טבילת

איסורי הרהור באיש ובאישה וודאי בערכים תורניים חשובים כשלמות המשפחה ובריאותה. וכפי שכתבו הרבנים ליכטנשטיין ועמיטל ב"הסכמה" לספרו של הרב לוי: "בתחום הזה במיוחד, לעתים עומד ערך מול ערך וערך מול צורך". לפיכך, כפי שכתב פוסק בן-זמננו, הרב אליעזר יהודה ולדנברג: "[ד]תמיד שקדו חכמים לטהר אשה לבעלה, ואין להוסיף בזה חומרות מדעתינו, ובפרט בזה"ז [=בזמן הזה] דירדה חולשה לנשים ואם נבוא להחמיר בזה יצטרכו בהרבה לגרש אשה מבית תענוגותיה. ולבטל לא פעם את בני ישראל מפריה ורביה]" (שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן כב). ובאותה שיטה עומד פוסק אחר בן-זמננו, הרב מנשה קליין, שכתב בתשובה בעניין החמרות בדיני וסתות: "ואין שומעין בזה להחמיר אלא להקל וכבר הארכתי בזה בכמה מקומות שאלו החומרות הם חומרות על חומרות ולפעמים באים לידי קולות ליבא לפומא לא גליא ... ובפרט בצעירים ואברך לאחר החתונה או חתן שמחמירין עליו חומרות ובאים ח"ו לידי איסור וכו' וכו'" (שו"ת משנה הלכות, חלק יג, סימן קלה).

המתח המדובר מודגם היטב במקרה הבא: החתם סופר כתב כי אשת חבר שמצאה בעד הבדיקה כעין מראה אדמדם ושאלה לחכם וטיהר, מותר לבעלה להחמיר על עצמו, "דלא גרע מבהמה שהורה בה חכם"¹⁸. והוסיף החתם סופר, שדין זה אמור אפילו כשהאישה עומדת וצווחת ואומרת שאינה מוחלת לבעלה על עונתה. בעל שו"ת דברי יציב (חלק יורה דעה, סימן עג), יצא כנגד קבלת דברי החתם סופר הנ"ל: "לענין בעל נפש, יש לראות שחומרתו לא תהא קולתו לעצמו בהרהורים ח"ו, ולגבי אשתו, ... אך בעוה"ר לפרצות הדור צריכין מאד להזהר בזה וכתוב ופקדת נוך ולא תחטא, ובזה אמרינן וכל ערום יעשה בדעת ובהשכל ויקיים

האשה אין זה מן הנכון, ואין להרבות חומרות על חומרות באסורא דרבנן אשר הקלו בו חכמים ולבטל בנות ישראל מפריה ורביה ע"י כך". והביאו ר' יוסף קארו בשו"ת אבקת רוכל (סימן סא) והוסיף עליו: "... וכל המרבה חומרות בזה דמבטלי בנות ישראל מפריה ורביה אינו אלא מן המתמיהין".

¹⁸ שו"ת חתם סופר, חלק ב [יורה דעה], סימן קמט, הובא בפתחי תשובה (יורה דעה, סימן קפח, ב). על דברי הנביא ביחזקאל (ד, יד): "וּנְבִלָה וְטָרְפָה לֹא אֶכְלְתִי מִנְעוּרַי וְעַד עֵתָהּ וְלֹא בָא בְפִי בֶשֶׂר פְּגוּל", אומרת הגמרא "ולא בא בפי בשר פגול – שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם" (חולין לז, ע"ב). בהתאם לכך פסק הרמ"א בשולחן ערוך, יורה דעה (קטז, ז): "בהמה שהורה בה חכם מסברא, ולא נמצא הדין בפירושו שהיא מותרת, בעל נפש לא יאכל ממנה". החתם סופר הסתמך על עיקרון זה בתשובתו. אמנם הרב משה פיינשטיין, כתב כנגד זה: "בהורה חכם על מראה שאינה מראה דם – שאם היה קצת ספק היה אוסר בזמן הזה – איזה טעם יש להחמיר אם לא שסובר שהחכם טועה?! שלא מסתבר שזה יהיה מעלה, וצ"ע" (שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק ד, סימן יד).

בכל דרכיך דעהו...".

3. מהי עמדה הלכתית מאוזנת ונורמטיבית?

לשאלה מהי עמדה הלכתית נורמטיבית, יש לכאורה תשובה סובייקטיבית, שכן לעתים מה שבחברה אחת נראה חומרא גדולה בחברה אחרת נחשב לנורמה או אפילו לקולא. ואף-על-פי-כן מבקש אני להציע פה קנה מידה שיסייע לנו להשיב על שאלה זו ביתר אובייקטיביות. לדעתי, הסתמכותו של פוסק על דעת יחידים מן הראשונים או מן האחרונים, או על סברה שאינה מפורשת בספרות הראשונים – מורה על חריגה מן הנורמה המקובלת בפסיקה. מובן שגם חריגה ממסורת מקובלת הנהוגה מדורי-דורות, בלי כל קשר למקורות ההלכתיים הכתובים – מהווה אף היא חריגה מן הנורמה.¹⁹

לפיכך, פסיקה על סמך דעת יחידים מחמירה או על סברה מחודשת מחמירה או כנגד מסורת מקלה – נחשבת לחומרא; וחילופיהן בקולא: פסיקה המסתמכת²⁰ על דעת יחידים מקלה או על סברה מחודשת מקלה או כנגד מסורת מחמירה – היא פסיקה מקלה. מכאן נובע, כי לא כל מה שנראה במבט ראשון ואינטואיטיבי כפסיקה מקלה, כך הוא. יש שהפוסק בירר את המקורות מן התלמודים, מן הראשונים ועד אחרוני האחרונים, והסיק שהעמדה המחמירה מסתמכת אך על מקצת מן האחרונים ולפיכך אין לכלל הציבור לנהוג בה. ויש להפך, שפוסק הסיק מסקנה הנראית חמורה, אך טיעונו מבוססים היטב בראשונים ובאחרונים וקשה להקל אם לא בשעת הדחק, תוך הסתמכות על דעות היחידים. כאן המקום להדגיש כי יש בהחלט

¹⁹ ראה מה שכתב הרב פרופ' חיים סולוביצ'יק במאמרו הידוע: 'Rupture and Reconstruction: The Transformation of Contemporary Orthodoxy', *Tradition*, 28(4) (1994), pp. 64-131.

²⁰ לעתים, כדי לְחַזֵּק את הטעונון שיש להקל בספק מסוים, מצרפים פוסקים שיטה דחוויה מן ההלכה ויוצרים "ספק ספיקא". במקרים אלה אין הם מסתמכים על שיטה דחוויה, אלא רק נעזרים בה ומאזכרים אותה גרידא. לכן דומני שאין להחשיב את המקרים הללו כפסיקה המקלה מן הנורמה. כך לדוגמה בעניין השאלה אם אומרים אנו "אין פתיחת הקבר בלא דם", בין מבפנים ובין מבחוץ, צירף הרב עובדיה יוסף לעצם הספק את שיטתו הדחוויה של הרמב"ם ש"יש פתיחת הקבר בלא דם" (עיין **טהרת הבית**, עמ' נה-סו) ויצר "ספק ספיקא". אמנם, לעתים יש שהפוסק מצרף כמה ספיקות ורק בעזרת הצירוף אפשר להקל בשאלה. במקרים אלו נראה אכן כי מדובר בפסיקה שהיא מקלה מן הנורמה. יש מקום לבחון באיזו מידה נוקט הרב עובדיה יוסף, הנוהג לעשות שימוש נרחב ביותר ב"ספק ספיקא", בכל אחת מן הדרכים הנ"ל.

מקרים שבהם מוטל על הפוסק להמליץ על חריגה מהנורמה: לקולא – כפי שאמרו בגמרא, שבשעת הדחק ניתן לסמוך על דעת יחיד ("כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק" [גיטין יט, ע"א]); לחומרא – ליחידים, לפרושים ובתנאי שאין פגיעה ודאית בעניין אחר ("חומרא המביאה לידי קולא").

4. שימוש בסברות: בין חדשנות לשמרנות

לעיל הצענו כי פסיקה לא נורמטיבית היא בין היתר פסיקה המסתמכת על סברה מחודשת. עם זאת, ברור כי לא ניתן להתמודד עם מציאויות חדשות בלי שימוש בסברות חדשניות. מכאן שעל כתפי הפוסק מוטלת החובה להיות מודע לאיזון העדין שחייב להתקיים בין שימוש מפליג ופורץ גדר בסברות חדשניות לבין שמרנות המתבססת אך ורק על המקורות ומתנגדת לכל שימוש בסברה מקורית. מחד גיסא העלו רבותינו את הסברה למעמד עליון: "בכל הש"ס משמע דמידי דאתיא מסברא הוי מדאורייתא",²¹ מאידך גיסא השמיעו בכל מיני מקומות אחרים נימה מסייגת כלפי חידוש דין מדרשה ומסברא. ר' ישמעאל אמר כנגד ר' עקיבא: "וכי מפני שאתה דורש בת ובת נוציא זו לשריפה? ! (= ונחמיר עליה ממיתה המפורשת בה דהוי חנק? ! [רש"י])." ופוסקים רבים אמרו, בדרך כלל כשלא רצו להקל על-פי סברתם: "וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה?".

במיוחד אמורים הדברים בסברות המביאות לידי חומרא, בבחינת המוציא מחברו עליו הראיה וכפי שאמר אותו ר' ישמעאל, במקור אחר, לר' אלעזר ברבי עזריה: (ידיים ג, ג): "אלעזר בן עזריה! עליך ראייה ללמד שאתה מחמיר, שכל המחמיר עליו ראייה ללמד". וכדברי הרב אברהם יצחק הכהן קוק, בתשובתו הידועה בעניין שמן השומשומין:

באמת דרכן של רבותי הגאונים הצדיקים שזכיתי לשמשם, זכותם יגן עלינו ועל כ"י [=כל ישראל], הי' שלא להיות נוטים להחמיר בכל מה שיש מקום להקל, **ביחוד בדברים שאין היסוד חזק ע"ז בדברי רז"ל בתלמודים**. שדי לנו מה שלא נזוז ח"ו ממה שהונהגנו ע"פ מנהגי רבותינו הפוסקים, אבל בפרטים שיש לדון

²¹ פני יהושע לברכות לה, ע"א ועוד. הבנה זו מבוססת על מאמר הגמרא "למה לי קרא? ! סברא היא!" (עיין כתובות כב, ע"א, ושם נסמן בגיליון הש"ס).

לכאן ולכאן ודאי הנוטה להקל להיות חכם להיטיב ה"ז משובח, ובלבד שיהיו דבריו מיוסדים ע"פ עומק ההלכה וסברא ישרה (שו"ת אורח משפט, אורח חיים, סימן קיב).

וכיוצא בזה כתב בהקדמת **שו"ת מלמד להועיל** (חלק א [אורח חיים], סימן א) על הסכנה שיש בהסתמכות על סברות ועל החומרות היוצאות מכך:

... ומה שבנוי על הפלפול על יסוד רעוע הוא בנוי, ואין ראוי לסמוך עליו לא לאיסור ולא להיתר, ובאשר שהפוסקים האחרונים ראו כל זה בעין שְׁכָלָם לא רצו לסמוך על סברתם להקל, רק להחמיר, ועל ידי זה נגבבו חומרות רבות, אך להקל אין כח בידי האחרונים, עד שנאמר עליהם מפי מתלוצצים: חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו.

חרב פיפיות זו של הפסיקה המתבססת באופן מובהק על סברות מקוריות, מושחזת עוד יותר בשל העובדה שה"פוסק הסברתי" כמעט ואינו גמיש בהכרעותיו. מרגע שהגיע למסקנה כי דעה מסוימת היא הנכונה, אין הוא רשאי לפסוק אחרת, להקל או להחמיר, גם אם יש בידו מדיניות הלכתית כללית המנוגדת לפסיקה הספציפית. אפילו בדינים מדרבנן אינו רשאי להקל, שכן כפי שקבע הרמב"ם בהלכות ממרים (א, ה), פְּלִי הַסֵּפֶק נְכוּנִים דוּקָא "אם אינך יודע להיכן הדין נוטה". מובן שאינני טוען שאסור שלפוסק תהא עמדה עצמאית, אולם יחד עם זאת ראוי שהפוסק יגלה פתיחות אינטלקטואלית גדולה יותר לדעותיהם ולסברותיהם המפורשות של פוסקים אחרים וכך לא יתקבע בעמדתו הלמדנית העלולה להכשילו. פתיחות זו מושגת בעיקר על-ידי התמודדות של ממש עם מגוון רחב ככל האפשר של מקורות. וכבר לימדנו הרב קוק, בתשובה הנ"ל: "וכך היא המדה שע"י סברא ישרה יכולים לסמוך בהוראה כשאין מוצאים עליה סתירות, אפי' באיסורים יותר חמורים".

5. גישתו המאוזנת של הרב עובדיה יוסף בהלכות נידה

כפי שמבואר לעיל, בשל החשש מהפרת האיזון בהלכות טהרת המשפחה בין מצוות "עונה", "פריה ורביה" וכדו', יש מקום להימנע כמה שאפשר מלהחמיר מעבר לנורמה המקובלת והמחייבת בספרות הפסיקה. דוגמה ומופת לגישה זו מצויה בכתבי הרב עובדיה יוסף. בהקדמתו לחיבורו הגדול **טהרת הבית**, כתב הרב עובדיה יוסף כדי להסביר את מגמתו

האנטי-מחמירה בתחום הזה: "שהחומרא בזה באה לידי קולא" (עמ' ט). בכמה תשובות הלכתיות הרחיב יותר. כשדן בדין הרואה כתם בלא הרגשה, אם יש להחמיר בזמן הזה ולטמא כתם פחות מכגריס, שפְּנָה בקוטר כגריס (כ-20 מ"מ) אינה מצויה כל כך, כתב:

וכבר כתבו כן הרבה מגדולי האחרונים שכל חומרא בכיו"ב [=בכיוצא בזה] **היא מביאה לידי קולא, ושכרן יוצא בהפסדן.** ... ועוד דלא ניה"ל [=ניחא ליה] למרייהו דמה שעושות על עצמן חומרות המצערות את בעליהן, ועיני ראו ולא זר כמה מחלוקות שנתרבו ע"י זה. ועוד דחיישינן לאיסור השחתת זרע לבטלה שעונשו חמור, ואיך יחמירו חומרא בעלמא בדרבנן במקום דאיכא למיחש לכמה איסורי תורה ... ואצ"ל [=ואין צריך לומר] אם נוסף טעם של ביטול פו"ר [=פריה ורביה] דבודאי מקילינן וכו'... (שו"ת יביע אומר, חלק ד, יורה דעה, סימן יג).

בתשובה אחרת, הנוגעת להלכות חציצה בטבילת נידה, כתב הרב:

... **שהחומרא בזה מביאה לידי קולא, שע"י דחיית זמן הטבילה יבאו בעליהן לידי הרהורים רעים מלי כריסיה זני בישי.**²² ומה גם בזה"ז [=בזמן הזה] אשר פשתה מספחת הפריצות, ויבאו לידי שז"ל [=שכבת זרע לבטלה]. **והמחמיר בזה יצא שכרו בהפסדו. וכבר חששו לזה רבנן בתראי** ... (שם, חלק ג, יורה דעה, סימן יב).

בתשובה נוספת, שנכתבה בשנת תש"ח, בהיותו יושב בקהיר, קרא הרב לבטל מנהג מחמיר המקובל אצל רבים מבני עדות המזרח להמתין יותר מארבעה ימים קודם ספירת שבעה נקיים.²³ גם בתשובה זו חזר על הדברים ביתר שאת וביתר חריפות והביא גם מדבריהם של

²² זהו פתגם עממי המופיע בברכות לב, ע"א, ופירש שם רש"י על-פי ההקשר: "מילוי הכרס הוא ממיני חטאים הרעים".
²³ מנהג מחמיר זה היה מקובל בקרב קהילות מזרחיות רבות ואולי אף ברוב הקהילות, ולכן נמנעו רבים מן הפוסקים הספרדיים מלהזכיר את העמדה המקלה (וכך נהג גם הרב שלמה לוי [שערי אורה, עמ' 123]). ברם, בעקבות מרן, שכתב בבית יוסף (יורה דעה, סימן קצו): "וכל דברים אלו חומרות יתירות הן ואין להם סמך בגמרא לגבי הדין ולפיכך לא נהגו העולם בכל מקומותינו אלא להמתין ארבעה ימים ולהתחיל לספור מיום חמישי ואילך", כתב הרב עובדיה יוסף כי יש לנהוג כשיטה המקלה. גם לפי ההגדרות שהצבנו לעיל, דומה כי אין בפסיקתו של הרב עובדיה יוסף קולא בשל חריגה מן הפסק המקובל. הרב עובדיה יוסף טוען בתוקף כי "[ו]המנהג בארץ ישראל ובסוריה

רבנים שונים שנאמרו ברוח זו:

וכ"ש בדורות הללו שפשתה המספחת של הפריצות בשווקים וברחובות, והמודרניות יוצאות פרופות בזרועות מגולות וצואר חשוף, ועין רואה והלב חומד בהרהורים רעים, שהוא איסור מן התורה לכמה פוסקים (ע' תוס' ע"ז כ:), ומלי כריסיה זני בישי, ובאים אח"כ לידי השחתת זרע לבטלה, ומה יעשה אותו הבן ולא יחטא ... וקורא אני על המחמיר בזה, עמי בעצו ישאל, וחמורו יגיד לו. וכמ"ש בתשו' מהר"ם אלשאקר (ס"ס קיב), כי לא ידע ואשם לבא בחומרות טלאי ע"ג טלאי המביאות לידי קולא. ... וכדאמרינן בביצה (טז:): דקרי רב עליה דההוא מרבנן, תחלת הוראה דהאי צו"מ [=צורבא מדרבנן] לקלקולא. ופריך אי אמרת לחומרא מאי קלקולא איכא, ומשני כיון דמקלקלי בה רבים היינו קלקולא. ע"ש. וע"ע בירושלמי (ספ"ב דע"ז), לא ביש לך דאמרת על טהור טמא, אלא סופך לומר על טמא טהור... ואשר ע"כ כל המיקל בזה ישא ברכה מאת ה' (שם, חלק א, יורה דעה, סימן טו).

בתשובותיו של הרב עובדיה יוסף, ישנה אפוא רגישות מרובה למערכת האיזונים דלעיל. מכיוון שיש מפוסקי זמננו שלא הקפידו לשמור על מערכת האיזונים הנ"ל, נראות פסיקותיו של הרב עובדיה יוסף מקלות באופן חריג. האמת היא שהכרעותיו של הרב עובדיה יוסף מבוססות על שורת הדין²⁴ והן כמסורת הפסיקה הספרדית המרכזית המבוטאת בשולחן ערוך.²⁵

ובמצרים ובגלילותיהן אצל הספרדים ועדות המזרח שהולכים אחר הוראות מרן השלחן ערוך להמתין ארבעה ימים בלבד... " (טהרת הבית, חלק ב, עמ' תג). וכלל לא ברור איזו מסורת יש בדבר זה, שהרי על-פי-רוב לא ניתן כלל להפסיק בטהרה, קודם שעברו חמישה ימים; וכפי שכתב מרן בבית יוסף (שם): "והא נמי לא שכיחא כולי האי שרוב הנשים נמשכים ימי ראייתן ה' או ו' ימים ואינן צריכות לדין זה דבלאו הכי אינן מתחילות לספור קודם לזמן זה".

לעתים הקל הרב עובדיה יוסף מן הנורמה המקובלת, אך דומה כי במקרים אלה סייג את דבריו וכתב בפירושו שראוי לבעל נפש להחמיר יותר (ולנהוג כעיקר שורת הדין). קולות אלו נכתבו לדעתי לקהל שמחויבותו להלכה אינה איתנה וכשיטתו של הרב עובדיה יוסף לפנות לכלל הציבור.

הרב עובדיה הדאיה (שו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, יורה דעה, סימן כו) וכן פוסקים מזרחיים אחרים, סברו כי איסור נידה כמוהו כאיסור ערווה החמור, שעליו נאמר "יהרג ובל יעבור". בשל תפיסה זו קבעו פוסקים אלה כי יש להחמיר באיסורי נידה אף כנגד פסקי השולחן ערוך וקיבלו לפיכך לעתים את פסקי הרמ"א המחמירים. לעומת זאת, הרב

ה. דרכם של המחברים בפסיקת הלכה בענייני טהרת המשפחה

1. מבוא

החלוקה לפוסקים מחמירים ולפוסקים מקלים אינה חלוקה מודרנית בת-זמננו. חז"ל, לדוגמה, הכירו בכך שבכל תחומי ההלכה, פסקיהם של בית שמאי חמורים לעומת פסקיהם של בית הלל. כלל סטטיסטי זה היה ברור להם עד שנצרכו לציין את המקומות שבהם נתהפכו היוצרות ובית הלל החמירו לעומת בית שמאי, והקדישו לכך פרק שלם (!) בש"ס.²⁶ חכמי התלמוד אף הקשו, כמה פעמים, על בסיס הנחה זו: "ולתנייה גבי קולי בית שמאי וחומרי בית הלל"?²⁷ אף נראה, כי במסגרת מכלול שיקוליו של אדם בבואו לקיים מצוות "עשה לך רב", התירו חז"ל, אף לכתחילה, להתחשב באופי הכרעותיו של הרב, המושפע אף מהשקפת עולמו הכוללת.²⁸ דבר זה אפשר ללמוד מן התוספתא הגורסת: "לעולם הלכה כדברי בית הלל; והרוצה להחמיר על עצמו לנהוג כחומרי בית שמאי וכחומרי בית הלל על זה נאמ' הכסיל בחושך הולך; התופס קולי בית שמאי וקולי בית הלל – רשע; אלא או כדברי בית שמאי

עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ו, יורה דעה, סימן טו), יצא כנגד עיקרון זה וקבע כי גם בהלכות נידה יש לפסוק לקולא כמרן ר' יוסף קארו. הרב ד"ר בנימין לאו ('להחזיר עטרה ליושנה' – עיונים במשנתו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף, דיסרטציה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ב, עמ' 70-69; 149-150), רואה בכך את אחת הפסיקות החשובות של הרב עובדיה יוסף, בהיותה קובעת את מדיניות הפסיקה המקלה שלו בהלכות נידה. ברם, יש פוסקים שחרגו מפסקי מרן בלי קשר לעמדתם בשאלה אם איסור נידה הוא בכלל איסור עריות. כך למשל נהג הרב יוסף חיים, הבן איש חי, שלמרות שפסק (שו"ת תורה לשמה, סימן תצד), שאיסור נידה אינו בכלל איסור ערווה – החמיר מאוד בהלכות נידה, מרוב חסידותו וכפי שהסביר הרב עובדיה יוסף בכמה מקומות "מר ניהו רבה חסדאין מליה". אחת מחומרותיו הידועות והמהותיות של הבן איש חי בהלכות נידה היא שבימינו כתם פחות מכגריס מטמא (שו"ת רב פעלים, חלק א, יורה דעה, סימן לו). דווקא פוסק ספרדי מרכזי בן-ימינו, הרב מרדכי אליהו, פסק להקל בשאלה זו (דרכי טהרה, עמ' יט), למרות שסבר ש"איסור נדה כמוהו כאיסור עריות" (דרכי טהרה בהקדמה). לפיכך, יש לסייג את דבריו של הרב לאו (עמ' 149, הערה 161), שהרב מרדכי אליהו הוא ממשיכו של הבן איש חי בעניינים אלה.

26 פרק רביעי במסכת עדויות הפותח במילים: "אלו דברים מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל".

27 עיין חולין נב, ע"ב ושם נסמן במסורת הש"ס.

28 ראה דברי הרב קנוהל ברוח זו (איש ואשה, עמ' 84-83) ולעומתם דברי הרב לוי, השוללים גישה זו (שערי אורה, עמ' 92-93).

כקוליהון וכחומריהון או כדברי בית הלל כקוליהון וכחומריהון (תוספתא עדויות ב, ג, ובמקבילות). ממקור זה מתברר כי אין ראוי לחפש קולות בנושאים שונים אצל רבנים שונים ויש לבחור פוסק אחד ואחריו לילך בכל מקרה.²⁹ מכאן שיש מקום ל"מבקר הספרים" לדון אף בהיבט זה של החיבורים.

בקווים כלליים³⁰ ניתן לומר כי הרב עובדיה יוסף והרב ואזנר מסמנים את שני הקטבים הקיצוניים בפסיקה ההלכתית בתחום טהרת המשפחה. כשם שהרב עובדיה יוסף מכריע כעיקר הדין כמעט בכל נושא שמצוי בו חידוש מתמיר בספרות האחרונים, כך מתמיר הרב ואזנר במקרים אלה. בטבלה שלהלן (שאינה אמורה למצות את הדיון) ניסיתי להדגים מציאות זו ותוך כדי כך להבהיר את נטיות הפסיקה של הרבנים לוי וקנוהל. תמונה זו עשויה להתבהר לאור השוואת הכרעותיהם של הרבנים המחברים לעומת הכרעותיהם של פוסקים מרכזיים ומקובלים בישראל. מובן שלא ניתן לכַמַת את התמונה המצטיירת, משום שאין להסיק ממספר קטן של מקרים על הכלל. ואף-על-פי-כן, חושבני שהצגה טבלאית זו, הנהוגה הרבה כאשר מעוניינים להבהיר את שיטות התנאים, האמוראים והאחרונים, מתאימה אף כאן. לנושאים שבחרתי בהשוואה זו ישנה חשיבות מרובה בשל שכיחותם העלולה להשפיע בצורה מכרעת על האופן שבו מקיימים ותופסים בני הזוג מצווה גדולה זו. כך למשל, פוסקים המקלים בשאלות אלו מצמצמים בעיות "כתמים" העלולות להתעורר ומונעים את הצורך התכוף להציג כתמים לחכם שיטהרם; כן הם מאפשרים ביצוע פעולות רפואיות שונות בחלל הרחם ללא היטמאות ואפילו סיוע לילודת בשעת הלידה, בלי להזדקק להיתרים מפולפלים.³¹

29 לדיון בנושא זה ראה, הרב אלישע אבינר, 'כללי הוראה בהלכות מסופקות', מעליות, יט (תשנ"ז), עמ' 145-167.

30 כבר לימדנו ר' יוחנן "כי אין למדים מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ" (עירובין כט, ע"א; קידושין לד, ע"א) ואף-על-פי-כן, כדברי הרמב"ם בפירוש המשנה למסכת קידושין (א, ז [מהדורת הרב קאפח, עמ' קצח]): "ואמרו 'כל' – רוצה לומר: 'על הרוב'".

31 דוגמאות להיתרים מפולפלים ראה במאמרו של ד"ר נעם זהר, 'קורס הכנה ללידה', תחומין, טז (תשנ"ו), עמ' 198-202.

קטע מ"מפת הפסיקות" בענייני הלכות נידה:³²

הרב שלמה לוי	הרב שמואל הלוי ואזנר	הרב מרדכי אליהו	הרב אלישיב קנוהל	הרב עובדיה יוסף ³³	
טמאה (עמ' 89, 260)	טמאה (עמ' קע, תג)	שאלת חכם (עמ' כא)	שאלת חכם (עמ' 78)	טהורה (טה"א, עמ' כא-כח; ת"ה עמ' 117)	כתם גדול מכגריס על נייר קינוח בבדיקה חיצונית וללא הרגשה לאחר הטלת מי רגלים
טמאה (עמ' 90, 260)	טמאה (מראה כהן, עמ' ל) ³⁴	שאלת חכם (עמ' כא)	טהורה (עמ' 74)	טהורה (טה"א, עמ' תה-תו)	כתם גדול מכגריס על תחבושת הגיינית (לבנה)
טמאה (עמ' 102)	טמאה (עמ' צט, שצב)	טמאה (עמ' קיב)	טמאה ³⁵ (עמ' 72)	טהורה (טה"ב, עמ' נה-סו; ת"ה, עמ' 145)	פתיחת הרחם בלא דם (פרוצדורות בחלל הרחם)
אסור (אם לא שחוששת	שאלת חכם (עמ' רפא,	שאלת חכם (עמ' כב)	שאלת חכם (עמ' 39)	מותר (טה"ב, עמ' רצג-רצו;	לבישת צבעונים בשבעה נקיים

³² (א) לעתים ניסוחי הרבנים עמומים – מובן שציינת אותם על-פי מיטב הבנתי. (ב) המקור לכל פסיקה מסומן על-פי העימוד של כל אחד מן הספרים, בהתאמה.

³³ את פסיקותיו של הרב עובדיה יוסף ליקטתי הן מספרו **טהרת הבית**, חלק א, חלק ב (=טה"א, טה"ב) והן מספרו של בנו הרב דוד יוסף **תורת הטהרה** (=ת"ה).

³⁴ בספר **שעורי שבט הלוי** – הלכות נדה, לא מצאתי התייחסות מפורשת של הרב ואזנר לנושא זה ועל כן ציטטתי את עדותו של ספר **מראה כהן** (לעיל, הערה 5). בספר **יסוד הטהרה**, עמ' כ, ב"תוספת הטהרה", כתב "תשאל חכם".

³⁵ אמנם הרב קנוהל מציע לשאול במקרה זה את הרב (ואת הרופאה – לגבי הפרטים הטכניים), אך מדבריו עולה כי ההלכה עצמה היא ש"אין פתיחת הקבר בלא דם" אף במקום שהפתיחה היא מלאכותית וממילא נטמאת האישה מדרבנן.

מפצעים) (עמ' 142)	תד)			ת"ה, עמ' 12)	לרואה כתמים
טמאה אם) הפתיחה היא חלק מתהליך הלידה) (עמ' 246, 273)	טהורה (כל עוד יכולה ללכת) (עמ' רמה, תטז)	טמאה (עמ' קיא)	טמאה אם) הפתיחה היא חלק מתהליך הלידה) (עמ' 119)	טהורה (עד שיצא הוולד או עד שתראה דם) (טה"ב, עמ' נ-נד; ת"ה, עמ' קמד)	עומדת ללדת שרחמה נפתח 4 ס"מ אך לא ראתה דם

2. אופי פסיקתו של הרב אלישיב קנוהל

בחתימת חלקו הראשון של הספר, כתב הרב קנוהל על אודות עקרונות הפסיקה המקופלים בספרו (עמ' 152):

ניסיתי בחיבור זה להשתמש ב"כח דהיתרא" במידת האפשר. אמנם, מתוך מחויבות מוחלטת להלכה המקובלת כפי שביארתי בפתח הדברים, אך בכל מקום שראיתי לנכון לסמוך על המקילים עשיתי זאת, וכל הערה לקולא שהעירו לי המגיהים הרבים נבחנה, ולאחר התייעצות עם פוסקים שיבצתי את המתאימות בכתובים.

יש שימצאו מקום לפגם בשיטתו של הרב קנוהל לחפש קולות בספרות האחרונים. ברם, העיון בפסקיו מורה כי אין מדובר בבחירה אקראית של קולות, על כל פנים לפחות לפי ההגדרות שניסיתי להעמיד לעיל. להפך; דומה כי רבו המקרים שבהם ה"ניסיון" של הרב קנוהל להקל, או ליתר דיוק להעמיד את הדין על עיקרו – לא צלח – וכוח דחומרא גבר.³⁶ ובכל אופן, אין כאן מקום לדון ביתר פירוט בשיקולי הפסיקה שלו, שכן הוא קובע בפירוש "אין כאן חידושים בהלכה, אלא לקט הלכות בהתאם למובא אצל הפוסקים המקובלים. כל זאת, לפי הבנתי ושימושי אצל פוסקים שונים" (איש ואשה, עמ' 20).

בעניין זה של מדיניות הפסיקה, ראוי להעיר על המקומות שבהם בחר המחבר שלא להכריע

³⁶ בשיחה אישית עמו סיפר לי הרב כי כמה תלמידי חכמים העירו לו בנושא זה. ברוב ענוונותו בחר הרב קנוהל לשנות בכמה וכמה מקרים את פסקיו ולהטותם לקולא, והם ייתפרסמו במהדורה הבאה.

ושלח את הקוראים לעשות "שאלת חכם". לעתים עלולות אי-ההכרעות הללו להקשות על בני הזוג. ואולם, ברור כי דווקא בשל הרצון להקל מאוד **במקרים חריגים** אך גם לכתוב בספר את שורת הדין, כפי שהיא נהוגה ומקובלת בימינו, קיים לעתים צורך לשלוח את הקוראים להתייעץ במורה הוראה מוסמך. בספרו של הרב קנוהל נראה אכן כי המלצה זו מהווה ברוב המקרים מעין צופן המרמז כי עיקר הדין במקרה הנדון הוא כדעה המחמירה, אלא שבשעת הדחק יש מקום להתייעץ עם מורה הוראה, ולראות אם ניתן להקל לאור מכלול הנתונים.

3. אופי פסיקתו של הרב שלמה לוי³⁷

בספרו של הרב שלמה לוי מצויות הכרעות רבות כעיקר הדין וכנגד דעות יחידאיות בראשונים או באחרונים.³⁸ יחד עם זאת, מן ההשוואה שבטבלה לעיל עולה כי בכמה עניינים עקרוניים פסיקותיו של הרב לוי מחמירות מאוד.³⁹ רבים מן הפסקים המחמירים של הרב לוי מבוססים

³⁷ זכיתי ללמוד בשעתו אצל הרב שלמה לוי בבית מורשה בירושלים. מובן שכל ביקורת הנשמעת מן הדברים שלהלן, אינה אלא כשאלה שמעלה התלמיד בפני רבו והדברים נכתבים לאחר נקיטת רשותו של הרב. פשוט גם כן, שהדברים נאמרים לא להלכה וודאי שלא למעשה; ולא כתבתי, אלא מפני שידעתי שלא ייסתמו עליי בדברים חמורים שכאלה.

³⁸ שלוש דוגמאות מדיני כתמים שבהן הכריע הרב לוי כפסק **השולחן ערוך** וכנגד דעות יחידאיות מחמירות בראשונים או באחרונים: ניתן לתלות במאכולת בכתמים הקטנים מכגריס (**שערי אורה**, עמ' 79); ניתן לתלות בכינה אף בכתם על גוף האישה (שם, עמ' 80); כתם על בגד צבעוני אפילו גדול מכגריס – טהורה (שם, עמ' 83).

³⁹ במסגרת ביקורת ספרים זו לא דנתי בהכרעות ההלכתיות של הפוסקים בדבר ההרחקות בין איש לאשתו בימי הנידודות. הרב אלי כאהן, ראש המדרשה בעין-הנצי"ב, כתב לאחרונה מאמר המשווה את פסיקותיהם של הרב עובדיה יוסף והרב מרדכי אליהו בנושא ההרחקות (טרם פורסם). אף-על-פי-כן, ראוי לדון בדוגמה אחת לפחות מתוך נושא חשוב זה. בעניין טיול בצוותא בשעת הנידודות, קבע הרב קנוהל בפשטות: "אין איסור בטיול עצמו גם אם יהיו לבד במקומות שונים, שהרי אין איסור ייחוד על איש ואשתו בשעה שהם אסורים זה לזה" (**איש ואשה**, עמ' 93). על-פי המסומן שם בהערה, מקור הדברים בספר **טהרת הבית** של הרב עובדיה יוסף (ראה גם **תורת הטהרה**, עמ' 59). לעומתם, כתב הרב ואזנר (**שבט הלוי**, הלכות נדה, עמ' רסא): "**ומסתבר להחמיר** בזה כשהולכים בהרים לטיול שיש ג"כ קירוב הדעת ובפרט כשהם לבדם בהרים בלי עוד אנשים, אך בטיול בעלמא שרי בהליכה". דברים ברוח דומה כתב הרב אליהו: "**טוב** להחמיר שלא לטייל ולהתבודד בגינות ובפרדסים בימים אלה, אף אם אינם יושבים על ספסל אחד, כי דבר זה מביא לקירוב וחיבה, ועלול להביא להרהור ולעבירה" (**דרכי טהרה**, עמ' מט). דומני כי בספרו של הרב לוי מצוי הניסוח החריף ביותר בנושא זה: "הסיבה לאיסור הטיול בצוותא היא שהדבר מביא לחיבה מרובה. לרוב, בני הזוג עסוקים רוב הזמן בענייניהם הפרטיים, ונפגשים רק בשעות הערב. כאשר הם קובעים לעצמם טיול משותף – המטרה היא להיות ביחד זמן ממושך, וליהנות מהטיול ביחד. ברור שבזמן הטיול קיימת קרבה וחיבה גדולה ביניהם, ולכן הדבר אסור בימי נידודתה של האישה". הרב המחבר הסביר את הסיבה להחמיר בדבר זה, במעין גזרה לגזרה:

על הרחבות הנמצאות בספרות האחרונים, שבבסיסן עומדות סברות למדניות ולא דווקא מקורות מפורשים בראשונים. עם זאת, חשוב להדגיש כי אין מדובר כאן בתופעה המקובלת על חלק מן הפוסקים בימינו, לצאת חובת כל הדעות⁴⁰ בראשונים ובאחרונים.⁴¹ גישתו של הרב לוי מיוסדת לעולם על לימוד מעמיק ולא על אסיפה סתמית של דעות.⁴²

כדי לסַבֵּר את האוזן ולהדגים את שיטתו של הרב לוי בהכרעותיו להסתמך לעתים על שיטות אחרונים המבוססות על סברות חדשניות, ארחיב מעט בשתיים מן ההלכות הנדונות לעיל בטבלה: א. דין כתם הגדול מכגריס על תחבושת הגיינית (לבנה); ב. דין טומאת עומדת ללדת שלא ראתה דם.

א. פסק הרב לוי "הלכה למעשה, יש להחמיר בכתמים הגדולים מגריס, שאם האישה מוצאת אותם על תחבושת הגיינית – היא נטמאת" (עמ' 90). והנה, אחד מן הכללים היסודיים בהלכות כתמים קובע כי "כל דבר שאינו מקבל טומאה, אינו מקבל כתמים" (נדה ט, ג). לכאורה, תחבושת הגיינית אינה מקבלת טומאה בשל שתי סיבות עיקריות: א. היא אינה גדולה מספיק; ב. היא עשויה מחומר שאינו מקבל טומאה. אלא, שכאמור, הרב לוי פסק שיש להחמיר בנידון דנן. את הכרעתו הסמיך הרב על שלושה חידושים מפליגים שהעלו אחרונים,

"יתירה מזאת: פעמים רבות האיש ואשתו נזקקים להעביר דברים מאחד לשני במהלך הטיול, לאכול ולשתות איש משיירי בת זוגו, ולפעמים אף לסייע ללכת או לעבור במקומות מסוימים. על כן, כאשר בני הזוג מבקשים לטייל בצוותא – יש לעשות מאמץ גדול כדי לקבוע את הטיול בימי הטהרה של האישה". במקרה שהדבר אינו אפשרי, הרב לוי אינו מציע להקל על-פי הפוסקים המתירים לטייל, אלא: "כאשר הדבר אינו מתאפשר, וניתן לטייל רק בימי הנידה – ניתן לענ"ד בתכנון מוקדם לשקול להשתמש לצורך זה באופן חד פעמי בתרופות המאחרות את הוסת (כעין המנהג בכלה טרם חתונתה), כדי לקבוע את המחזור לאחר הטיול...".

על תופעה זו ותחלואיה כתב לאחרונה מו"ר הרב דניאל שפרבר, 'שיתוק וגמישות בהלכה בת-זמננו', **דעות**, 15 (תשס"ג), עמ' 19-23; idem, 'Paralysis in Contemporary Halakha?', *Tradition*, 36(3) (2002), pp. 1-13.

בספרו **נפש הרב** (ירושלים התשנ"ט) כתב הרב צבי שכטר על אודות הרב י"ד סולובייצ'יק: "וכמו כן קיבל מבית אבותיו את תכונת חסידי אשכנז (כפי מה שתיארה בתשו' משכנ"י חאו"ח סי' קכ"א בהג"ה) לעשות המצווה באופן שכזה, בכדי לחוש לכל שיטות הראשונים".

על מגמה נפסדת זו של חלק מן המאספים, ללקט ללא עיון, העיר בזמנו הרב יעקב בן יוסף רישר: "ודע שאין דעת נוחה באלו ספרי לקוטים של אחרונים ... כי לא הטיבו אשר דיברו שהם רק כמעתיקים מספר אל ספר לבדוק בחורים וסדקים כל מקום שימצאו איזה חומר מציאה הוא בידם להעתיקם ואל תסמוך עליהם כלל כי די לנו החומרות שהחמיר רמ"א ושאר גדולי האחרונים אשר בידם להכריע..." (שו"ת שבות יעקב, חלק ג, סימן צח).

שלמיעוט ידיעתי לא מצאתי להם מקור מפורש בספרות הראשונים, ואלו הם: 1. "חלק מהאחרונים כתבו שתחבושות מקבלות טומאה, כיוון שהן אינן רק נייר אלא עשויות במיוחד ככלי שנועד לשימוש מסוים"; 2. "התחבושות ההיגייניות מצויות על הבגד וצמודות אליו, ולכן מקבלות טומאה לשיטת ה'סדרי טהרה'"; 3. "כיון שתחבושות אלו נועדו לקבל את ההפרשות הזבות מהמקור – יש לכתמים שנמצאו עליהם דין של כתמים שודאי יצאו מהמקור, ולכן אם האישה אינה מרגישה בדרך כלל בזיבת הדם מגופה – יש לחשוש להרגשה ולטומאה דאורייתא, ולטמא אותה מספק". לכאורה, שלוש סיבות טובות שלפי כל אחת מהן לבדה, היה ראוי להחמיר בדבר. ברם, כשנעיין בדבר ניווכח כי אין מדובר בסיבות שיש להן ביסוס בראשונים:

1. בעוניי, איני יודע לאלו אחרונים התכוון הרב לוי, שאמרו שמכיוון שתחבושות אלו אינן רק נייר, אלא עשויות במיוחד ככלי שנועד לשימוש מסוים הן מקבלות טומאה. ואולם, אני משער שכוונת הרב למה שכתב הרב יצחק יעקב ווייס בשו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סימן קיח: "אבל לדעתי אין מציאות כזה, שיהי' בגד שלובשים על הגוף, ולא יהי' מקבל טומאה, דאף בנייר דפליגו בזה הפוסקים, אם הוי דבר המקבל טומאה, מ"מ אם נעשה ממנו בגד, נראה דלכ"ע מקבל טומאה ... וממילא גם בגד נילון הוי דבר המקבל טומאה ויש בו משום כתמים". ברם, הרואה יראה שהרב ווייס התייחס לבגד הנלבש, ולא לתחבושת או לנייר חד-פעמי.⁴³ ברם, אפילו סברתו של הרב וייס, לא נתקבלה על דעת כל הפוסקים, כפי שמשמע מדברי הרב משה פינשטיין (שם): "אבל ניילאן שעושין מהם בגדים יש טעם גדול שיקבלו טומאה ... אבל עתה שמעתי שנעשה רק מהשמן הנמצא במעינות מעומק האדמה שא"כ ודאי אין מק"ט גם לא מדרבנן ככלי אדמה, וממילא אין עלייהו דין כתם".

2. הרב לוי טוען כי מכיוון שהתחבושות ההיגייניות מצויות על הבגד וצמודות אליו, הן

⁴³ והשווה סברת הרב פינשטיין בשו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק ג, סימן נג: "ולעצם עניין כתם בנמצא על נייר בזה הא פליגי האחרונים ... אבל בנייר שלנו שהוא דק ולא שייך לכבסן שיהיה ראוי להשתמש בהו וכמו שהוא מלוכלך בהכתמים ודאי אינו ראוי נבטל זה הנייר והוא כקרוע ומושחת משום תשמיש לגמרי שודאי אינו שוב מק"ט [=מקבל טומאה] ... ואף הם לא דנו אלא בנייר קשה שלא נשחת בזה וראוי למלאכה עדיין, אבל לא רוב נייר שלנו וכ"ש [=וכל שכן] לא הנייר שנעשו לקנוח בבה"כ וכדומה". וכן (שם, חלק ד, סימן יז): "... שהרי לא נעשה לתשמיש המתקיים, וגם לא ראוי לדבר מתקיים, ולכן ודאי שלכו"ע לא מקבלי דין כתמים".

מקבלות טומאה לשיטת **הסדרי טהרה**. ברם, בעל **הסדרי טהרה**,⁴⁴ ביסס חידוש מפליג זה, שאין לו למיטב ידיעתי מקור מפורש בגמרא או בראשונים, על שיטת הר"ן להסברת הדין הידוע שכל דבר שאינו מקבל טומאה – אינו מקבל כתמים. הר"ן פירש את הדין הזה במילים האלה: "וה"ט [=והאי טעמא] משום דדבר המקבל טומאה כיון שמה שנמצא עליו הכתם טמא – גזור בה רבנן, כדי שלא יבאו לטהר הבגד. אבל כשנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה לא גזור על האשה כלל".⁴⁵ והסביר בעל **סדרי טהרה**: "מבואר מדבריו דעיקר גזרת חכמים היה [!] לטמא בכתמים, אינו אלא משום דדבר שנמצא בו הכתם טמא, מש"ה גזור רבנן לטמא גם האשה כדי שלא יבאו לטהר הבגד". כלומר, לדעת הר"ן, חכמים טימאו את האשה מכיוון שדאגו שמא יבואו בני-אדם לטהר את הבגד.⁴⁶ על בסיס שיטה זו בר"ן, יצא בעל **הסדרי טהרה** לחדש:

מזה יצא לנו חידוש דין דהא דקיי"ל [=דקיימא לן] בנמצא כתם על דבר שאינו מקבל טומאה דלא גזור בהא וטהורה מ"מ אם אותו דבר שנמצא עליו הכתם מונח ע"ג [=על גבי] דבר המקבל טומאה כיון שאותו דבר שאינו מקבל טומאה מונח על דבר שמקבל טומאה ונטמא משום משא לכך גם האשה טמאה, דהא לפמ"ש"ל בשם הר"ן בחדושו עיקר הגזרה היה לטמא האשה משום דאותו דבר שנמצא עליו הכתם הוא טמא משום מקור מקומו טמא מש"ה טימאו גם להאשה דאי לאו הא לא קיימא הא א"כ י"ל ה"ה [=אם כן יש לומר הוא הדין] בנידון דידן כיון דכלי תחתון

44 סימן קצ, סעיף נד, ד"ה 'מזה יצא', עמ' צז במהדורת טור ושולחן ערוך של מכון ירושלים תשמ"ט.

45 **חידושי הר"ן**, נדה נז, ע"ב, ד"ה 'מודה' (מהדורת הרב יאיר ברונר, ירושלים תשנ"ז, עמ' קפח).

46 בעל **סדרי טהרה** מעמיד את השיטה הזאת כנגד שיטת בעלי התוספות שכתבו על אתר (נדה נח, ע"א, ד"ה 'כרבי נחמיה'): "טעמא דרבי נחמיה כיון דדבר שהכתם בו טהור גם על האשה לא גזור טומאה". לדעת בעל **סדרי טהרה**: "מבואר מלשונם דה"ט [=דהאי טעמא] דמטהרין לאשה במצאה כתם על דבר שאינו מקבל טומאה כיון דאותו דבר שנמצא בו הכתם טהור – לא רצו לגזור גם על האשה שום טומאה" וביאר לאחר מכן: "... דהא דגזור על הכתמים טעמא משום שלא יבואו להקל בנדה דאורייתא, כמו שאר הרחקות שהם מדברי סופרים אלא היכא דנמצא הכתם על דבר שאינו מקבל טומאה לא רצו לגזור טומאה על האשה"; כלומר, לדעת בעלי התוספות, חכמים טימאו את האשה גם בכתמים, כדי להרחיק מטומאת נידה דאורייתא, אבל לא מצאו לנכון לגזור כן גם במקום שהבגד עצמו אינו מסוגל לקבל טומאה. וראה ניסוחו של הרב לוי למחלוקת זו, **שערי אורה**, עמ' 82.

טמא משום משא מש"ה גזרו נמי על האשה...⁴⁷

ברם, אפילו נקבע שהלכה כר"ן כנגד התוספות,⁴⁸ הלוא הר"ן קבע דבריו כהסבר לדברי ר' נחמיה, אך מי יערוב לנו שהתכוון להוציא על-פי סברה זו חידושים להלכה? ומכיוון שאין מדובר כאן במציאות מחודשת, מדוע נעלם דבר זה מכל הראשונים עד לסדרי טהרה?⁴⁹ ואפילו בעל סדרי טהרה, שכתב כן הלוא אמר בפירושו: "מזה יצא לנו חידוש דין" וכיצד נלמד מכאן כאילו פסק כן לדינא; ואף בפתחי תשובה (יורה דעה, סימן קצ, סעיף יז) שהביא דין זה הדגיש: "עי' בס"ט ... שכתב דיצא לו דין חדש בהא". ואפילו הרב לוי סיכם על אודות חידוש זה – "אחרונים רבים חלקו על דברי ה'סדרי טהרה'" (שערי אורה, עמ' 89).⁵⁰

3. הכרעתו של הרב לוי, שבתחבוש הגיינית יש להחמיר אך ורק בכתמים הגדולים מכגריס, מלמדת לכאורה כי הטעם השלישי שהביא אינו הסיבה המרכזית לפסיקתו המחמירה. לפי הטעם השלישי, המבוסס על שיטתו המחמירה של הרב יוסף שלום אלישיב, שבכתם הבא בוודאות מגופה יש לטמא את האישה מדאורייתא, היה לו לרב לוי לטמא את הכתם אפילו הוא קטן מכגריס. מכל מקום, עצם העלאת שיטתו של הרב אלישיב כסניף להחמיר, תמוהה בעיניי, שכן היא מנוגדת בתכלית הניגוד למה שהורו הפוסקים במהלך הדורות.⁵¹ דין

47 לעיל, הערה 44.

48 בעל הסדרי טהרה כתב: "ואף שלפי מ"ש בכוונת התוספות דס"ל דכיון דאותו דבר שנמצא עליו הכתם טהור השווה מדותיהן ולא רצו לגזור טומאה גם על האשה א"כ נמי י"ל דטהורה אע"ג שאותו דבר מונח ע"ג דבר המקבל טומאה מ"מ אין זה מוכרח..." (שם); הרי שלשיטת התוספות, חידוש זה אינו עולה בהכרח להלכה.

49 בהקשר אחר, ציטט הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ז, יורה דעה, סימן יג) את דברי הבית מאיר, "בתשובה שהובאה בספר חכמת אדם (בינת אדם שער הקבוע סי' ד) בזה"ל: ודע אהובי שנוח לי ללמוד יותר מסתימת הראשונים מפירושם של האחרונים. וכבר כתבתי כן בספרי כמה פעמים".

50 ראה ספר טהרה כהלכה, מאת הרב יקותיאל פרקש, טהרה כהלכה, ירושלים התשנ"ח, חלק א, עמ' פו, הערה 39, שם הביא שורה של אחרונים שדחו חידושו של הסדרי טהרה מהלכה.

51 לדעת הרב אלישיב (קובץ תשובות [ירושלים תש"ס], סימן פד [עמ' קכב-קכג]), הדין הידוע שאין האישה נטמאת אלא אם כן הרגישה, נאמר רק בנשים המסוגלות להרגיש. הרב אלישיב הגיע למסקנה זו על-ידי הגדרה מחודשת של דין ה"הרגשה" הנצרכת לטמא את האישה מדאורייתא. כשנמצא כתם שבא בוודאות מגופה, מקובל לומר כי האישה בחזקת טהורה, מן התורה, אלא אם כן הרגישה. הרב אלישיב חידש שבמקרה זה האישה טמאה אלא אם כן היא בטוחה שלא הרגישה. כלומר, מה שנתפס מאז ומעולם כתנאי חיובי, הפך אצל הרב אלישיב לתנאי שלילי. לפיכך, כתב הרב: "ובכן לפי הני אשלי רבבי שיסוד ההיתר הוא בדם היוצא מגופה כשברור לה שלא הרגישה, א"כ באשה השמה תחבושת על או"מ לספוג את הפרשות ומצאה דם מכיון שברור שהדם יצא מגופה ומכיון שהיום אין ריעותא בגלל

ה"הרגשה", המהווה לשיטת השולחן ערוך (יורה דעה, סימן קצ, סעיף א) ורוב-רובם של הראשונים והאחרונים⁵² – תנאי הכרחי ויסודי להיטמאות מן התורה – מרוקן מתוכנו לפי חידוש מפליג זה.

כאמור, שלוש הסיבות האלה אינן מגופות מפורשות בגמרות או בראשונים, אלא בסברות של מקצת מן האחרונים. אין פלא אפוא שפוסקים מובהקים, בהם הרב שלמה זלמן אוירבך והרב שאול ישראלי, דחו חידוש זה מן ההלכה וקבעו שתחבושת הגיינית אינה מקבלת טומאה.⁵³

ב. הרב לוי כתב (שערי אורה, עמ' 246):

היולדת נטמאת טומאת יולדת ברגע הלידה – כלומר, בשעה שיוצא רוב גופו או רוב ראשו של התינוק. למעשה היא טמאה עוד קודם לכן: חכמים קבעו ש"אי

חסרון הרגשה שהרי לפי דבר נשי זמנינו אין מרגישות כלל יש לדון שבמקרה זה אין הקולא של כתמים, ורק במצאה דם על הבגד דאיכא למימר מעלמא קאתי כה"ג אינה טמאה מהתורה". ראוי לציין כי אמנם הרב אלישיב חידש את הרעיון שדין "הרגשה" נאמר דווקא בנשים המסוגלות להרגיש – אך חכמים אחרים הלכו בכיוון זה כבר לפניו. הרב שלמה יהודה טבק, פוסק חשוב שחי בהונגריה לפני כמאה שנה, כתב בשו"ת תשורת ש"י (סימן תנו; מהדורא תניינא, סימן קא) דברים ברוח דומה, שאי-הרגשה מהווה ריעותא. גם פוסק בן-זמננו, הרב מאיר בראנדסדארפער, ממנהיגי העדה החרדית בירושלים ומחסידי תולדות אהרן, כתב בספרו קנה בָּשָׂם, על שולחן ערוך, הלכות נידה (בירורי השיטות, קצ, סימן ב) דברים דומים. גם הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק סבר (אך אינני יודע אם הורה כן להלכה), שבמקרה שידוע לנו בוודאות שהדם בא מן המקור, טמאה האישה מן התורה, אפילו בלא הרגשה ושרק אם אינה יודעת בוודאי שהדם זב מן המקור, נטמאת רק אם הרגישה; ראה נפש הרב (לעיל, הערה 41), עמ' רלד (והעיר שם הרב שכטר שדבר זה הוא בניגוד לדעת רוב האחרונים, ובשיחה בעל-פה אמר לי שאין מורים בזה כדברי הרב). מכל מקום, אם אינני טועה, כל אותם אחרונים ידועים, שהתאמצו לברר את שאלת השאלות בהלכות נידה: מהי בדיוק ההרגשה המטמאה, לא העלו על דעתם לומר שאם לא הרגישה תיטמא מדאורייתא! לפי הגמרא במסכת נדה (נז, ע"ב), החשש שמא "ארגשה ולא אדעתא" – מוגבל למקרים ספציפיים מאוד: בזמן תשמיש, בזמן הטלת מי רגליים ובזמן שבדקה בדיקה פנימית. ואכמ"ל. ראה עתה בחינה מחודשת של כל נושא ה"הרגשה", במאמרו של הרב עדיאל כהן, 'דין הרגשה – עיון מחודש', נטועים, י (תשס"ג), עמ' 41-47.

ראה סיכומו של הרב עובדיה יוסף, טהרת הבית, חלק א, עמ' ו-יד.

רב היישוב יצהר שבשומרון, הרב דוד דודקביץ, שלח לי בטובו צילומי תשובות בכתב-יד שקיבל מאת הרב שלמה זלמן אוירבך ומאת הרב שאול ישראלי המקלים בנושא זה. ראה גם פסקיהם של חמישה רבנים נוספים שהקלו בכך הלכה למעשה: הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, יורה דעה, סימן כה; הרב עובדיה יוסף (ראה לעיל בטבלה); הרב פרקש (לעיל, הערה 50), עמ' פו, סעיף יא; הרב אברהם יהושע העשיל בלייך, בספר חק זמן: על הלכות נדה וטבילה (קרית ספר תשס"ב), עמ' קד, סעיף יד, ושם בשם מורי הוראה; כך גם שמעתי הלכה למעשה ממור"ר הרב נחום אליעזר רבינוביץ.

52

53

אפשר לפתיחת הקבר ללא דם – כלומר, הרחם אינו יכול להיפתח בלי שיזוב ממנו דם – ולכן האישה נטמאת כבר ברגע שהרחם נפתח כשיעור שתי אצבעות (4 סנטימטרים). אפילו אם באותו זמן היולדת עדיין לא ראתה דם – חזקה שזב מגופה דם בלי ששמה אליו לב, והיא נטמאת בכל מקרה.

ברם, מן הבבלי (נידה כח, ע"א) משמע כי מדין תורה האישה נטמאת בטומאת הלידה רק משעה שיצא רובו של הוולד (או ראשו) ומדברי סופרים אפילו הוציא העובר את כף ידו והחזירה – טמאה.⁵⁴ אבל על פתיחת הרחם שתטמא את האישה בלי שיצא איבר כלשהו, לא שמענו לא בתלמוד ולא בראשונים. אמנם בסוגיה הדנה בהיתר פיקוח נפש של היולדת (שבת קכט, ע"א), הקשו: "מאימתי פתיחת הקבר?" והביאו שלוש אפשרויות:⁵⁵ "משעה שתשב על המשבר", "משעה שהדם שותת ויורד", "משעה שחברותיה נושאות אותה באגפיה"; ומשם למד בעל שו"ת נחלת שבעה (סימן ט) שהיושבת על המשבר – נטמאת אפילו קודם שראתה דם או ילדה את הוולד ואפילו הישיבה על המשבר באה בשל צירים מדומים (צירי Braxton Hicks)! אולם, כבר יצא ר' יעקב מליסא, בעל חוות דעת (סימן קצד, סעיף א) לדחות שיטה זו: "ולענ"ד לא נראה כן ... אלא ודאי נראה דהא דאמרינן דאי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם, היינו דווקא כשהפילה איזה דבר דנפתח הקבר כל כך עד שיצא ממנה, אז אמרינן דאי אפשר בלא דם אבל כשנפתח הקבר ולא יצא ממנה [דבר] אף דם אינו יוצא. ואין ראייה ממה שחשובה חולה לומר שיצא גם גם ממנה דם". וביתר תוקף כתב ר' יחזקאל לנדא, בעל שו"ת נודע ביהודה:⁵⁶

וע"ד אשר נשאל שאשה אחזוהו צירים וחבלים וסברה שהגיע עת לדתה ושלחה אחר המילדת כו' כבר דבר עמי בזה המנוח הגאון מוהר"ר מאיר פישלס זצ"ל והוריתי להיתר ומה לנו בדברי קצת לקוטי' המתפשטים למצוא חומרות

54 וכן פסק הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (הלכה י, ו-ז) ומרן בשולחן ערוך, יורה דעה, סימן קצד.

55 ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך יולדת, כב, עמ' שנא-שנב, סיכום שיטות הראשונים בפירוש דעות אלה; אם הן שלוש אפשרויות שונות ולא נחלקו האמוראים בדבר, או שמא נחלקו האמוראים וכל אחד נקט שיעור אחר בדווקא.

56 בעל הנודע ביהודה (תנינא, יורה דעה, סימן קכ) הקל בשאלה זו למרות שהחמיר בעצם הדין "אין פתיחת הקבר בלא דם", שהוא לשיטתו "בין אם גרם הפתיחה היה מבפנים או מבחוץ". חידושו זה, שרבים מן האחרונים ערערו כנגדו, הביא לחומרה גדולה בעניין פרוצדורות רפואיות בחלל הרחם (ראה לעיל בטבלה).

חדשות ובעל נ"ש [= נחלת שבעה] בתשובה סימן זי"ן [=צ"ל טי"ת] מחמיר בזה **ולא משגיחין בדבריו ובחלומותיו** דמה בכך אם זה הוא התחלת פתיחת הקבר ורז"ל שאמרו אין פתיחת הקבר בלא דם היינו אם הקבר נפתח ויצא ממנו דבר גוש כמו ולד או חתיכה כל שאינו דק כשפופרת דק של קש' אמרינן בודאי יצא גם דם עמו אבל על פתיחת הקבר לבד ולא יצא ממנו דבר גוש לא אמרו שאי אפשר [=אפשר] בלא דם רק כשילדה רוח כיון שעכ"פ יצא דבר מהקבר בפתיחתו דהיינו רוח ג"כ אמרינן בו אי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם כדמכח (בנדה כ"א ע"ב) ר"י אומר מביא קרבן ונאכל כו' אבל כשלא יצא דבר או שיצא דבר דק מאד או שיצא משקה אף שנפתח הקבר לא אמרינן א"א לפתיחת הקבר בלא דם דאל"כ היכי משכחת דם טהור הרי עכ"פ יצא מהרחם ונפתח הקבר? ! וכ"ז פשוט.⁵⁷

אמנם היו שקיבלו את גישתו של בעל **נחלת שבעה**, לפחות באופן חלקי. כך סבר בעל **סדרי טהרה** (סימן קצד, סעיף יב, עמ' קכו) שלשיטתו, "מיד שיושבת על המשבר איכא פתיחת הקבר פורתא וצריך הבעל להיזהר ממנה אם לא היכא שנתגלה אח"כ שהיה טעות...". כלומר, אם צירי הלידה הם חלק מתהליך הלידה הממשי, **אז ורק אז** נטמאת האישה. ונראה לפי זה, ששיעור ארבעה ס"מ שנקטו חלק מן הפוסקים הוא **סימן** להתקדמות הלידה, אך ודאי לא **סיבת** ההיטמאות. וודאי שאין מקור לכך שכל פתיחה של ארבעה ס"מ תטמא את האישה. לפיכך כתב הרב ואזנר: "ובכל יולדת חשש פתיחת הקבר הוא כמש"כ הסד"ט [=כמו שכתב

⁵⁷ **שו"ת תשובה מאהבה** (חלק א, סימן קטז) והובאו דבריו ב**פתחי תשובה** (יורה דעה, קצד, ד). ר' אליעזר פלקלס, בספרו **שו"ת תשובה מאהבה** (חלק א, סימן קיד), דן במי שהיו לה צירים מדומים ואף לא הייתה מסוגלת לילך מחמתם, ולאחר שנעלמו הצירים, טיהרה הרב פלקלס, שכן לא ראתה דם. "ואחרי איזה ימים אשר הוריתי הוראה זו בא אלי צורבא מרבנן אחד מפה התורני המופלא מוה' יודא בר"ב שמש נר"ו ואמר לי שקצת מפקפקים על הוראה הזאת ואמרים אחרי שנדפס בבאר היטיב דפוס אמשטרדם בשם בעל נ"ש [= נחלת שבעה] להחמיר לטמא האשה לבעלה אף שהיא לא הרגישה בעצמה ולא ראתה והעיד שכן הוא המנהג נשים צדקניות במדינות פולין ואחז בשרי פלצות ונבהלתי ואחזתי צירים כיולדה ואמרתני אם שגיתי ה' הטוב יכפר כי אין על שום הרב ומורה משפט וחובה עפ"י התורה לידע כל הליקוטים ולקוטי בתר לקוטי מהולכי נמושות די לנו ולבנינו אם נדע עד הש"ע והאחרונים הנדפסים אצל הש"ע וכ"ז **שלא אראה או אשמע ראי' ברורה כדת של תורה בסברה ישרה אני על מעמדי שאשה זו טהורה אם הקילו לענין שבת בש"ע א"ח סי' ש"ל ככל האמוראי הוא הטעם משום פקוח נפש אבל לטמא לבעלה לא אמרינן עד שתראה דם או פתיחת הקבר ממש".** בשל חששו שלא הורה כהלכה, ביקש ממורו ורבו, ר' יחזקאל לנדא, בעל **שו"ת נודע ביהודה** לפסוק בשאלה זו והיא התשובה שבסימן קטז, שם.

הסדרי טהרה] משאינה יכולה לילך. ואף כשיש לה צירים והרופאים אומרים שפתוח ב' וג' אצבעות טהורה כל זמן שיכולה לילך" (עמ' רמה). ולכן כתב הרב קנוהל: "מבחן הפתיחה של ארבעה ס"מ תקף רק אם ה'פתיחה' היא חלק מתהליך הלידה. לעתים, בעיקר אצל נשים שילדו כבר כמה ילדים, קיימת פתיחה כזו במשך כמה ימים, לאו דווקא כתוצאה מתהליך הלידה. ודאי שאז אינה נאסרת עדיין מחמת פתיחה זו..." (עמ' 119).

אכן, הדגיש הרב לוי (עמ' 100, הערה 41), כי אם הפתיחה היא חלק מתהליך מתמשך המתרחש בחודשי ההיריון האחרונים, אין חשש לזיבת דם והאישה טהורה עד תחילת הלידה, אלא אם כן ראתה דם. ואולם למרות זאת, מדברי הרב לוי נשמע כי **בתהליך הלידה עצמו**, שיעור ארבעה ס"מ הוא "סיבה" ולא רק "סימן" ל"פתיחת הרחם". בעקבות תפיסה זו, קבע הרב המחבר שאפילו אם היולדת מסוגלת ללכת, אך היא בטוחה שרחמה כבר נפתח, יש מקום להחמיר ולפרוש זה מזו, עוד קודם שנתברר הדבר בוודאות:

בדרך כלל, האישה אינה יודעת מה שיעור פתיחת הרחם לפני שהיא נבדקת עלי ידי המיילדת בחדר הלידה. באופן כללי, האישה היא בחזקת טהרה עד שתגלה שרחמה נפתח, ולכן בעלה יכול לגעת בה ולעזור לה בדרך לבית החולים ולחדר הלידה (אלא אם כן היא ראתה דם). רק ברגע שהמיילדת קבעה שהרחם נפתח כשיעור שתי אצבעות – בני הזוג צריכים לפרוש זה מזו. **במקרים חריגים, כאשר היולדת מגיעה לחדר הלידה בשלבים מתקדמים ביותר, יש לה צירים חזקים ותכופים והיא בטוחה שרחמה כבר נפתח – יש מקום להחמיר ולנהוג איסור עוד לפני בדיקת המיילדת.**

שיטתו ההלכתית בעניין זה, הביאה את הרב לוי לפסוק בעניין הימצאותו של הבעל בחדר הלידה:

בזמן הלידה עצמה, כאשר המיילדת מסייעת לאישה ומדריכה אותה כיצד ללדת – **עדיף** שהבעל יעמוד מאחורי הוילון או **יצא מהחדר**. זמן זה הוא זמן מתאים ביותר להודאה על העבר ולתפילה לעתיד לבוא. כאשר היולדת מרגישה צורך חזק מאוד להיעזר בבעלה בשעת הלידה – יש מקום להתיר לו לאחוז בידה **באמצעות כפפה**, או לסייע לה באופן אחר מעין זה. אמנם, ראוי שבשעה גדולה זו תשים היולדת את מבטחה בבורא העולם, ותשמח בתפילתו של בעלה (**שערי אורה**, עמ' 247).

בעניין שהייתו של הבעל בחדר הלידה, קרובה גישתו של הרב קנוהל לגישת הרב משה פיינשטיין שכתב (**שו"ת אגרות משה**, יורה דעה, חלק ב, סימן עה): "באם הבעל יכול להיות שמה להשגיח שתעשה הדבר בסדר הנכון וגם לחזק אותה ולאמץ לבה, **הנה אם יש צורך איני רואה איסור ואף בלא צורך איני רואה איסור**"; "כיום נהוג בבתי חולים רבים שהאיש נוכח בזמן הלידה. לא פעם הדבר משפיע מאד לטובה על היולדת ויש בכך תועלת רבה. על כן, יש פוסקים שהתירו זאת ... (**איש ואשה**, עמ' 119-120). ברם, לגבי נגיעה באישה כתב הרב קנוהל:

... עליהם להימנע מכל נגיעה גם בשעות אלו. לא פעם, ההדרכות בקורסי ההכנה ללידה שונות לחלוטין, אך עלינו לדעת שזהו הדין ואנו מחויבים בו. אם האשה מצויה במתח רב לפני הלידה והיא מאוד זקוקה להרגעת האיש, והיא טוענת שנוכחותו בלבד לא תספיק לה, **יפנו בני הזוג לרב להתייעץ כיצד לנהוג**. מובן שאם בשעת הלידה יש חשש, אפילו קל, לפיקוח נפש, ינהגו כנדרש כדי להרגיע ולהקל על היולדת ... אשר על כן, כל עוד שהדבר אינו סותר גופי הלכה ודאי שאין מניעה מלהתחבר להנחיות אלו, אך ברגע שהדברים עומדים בניגוד להלכה ברורה, אנו מעדיפים דרכה של התורה. וישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם (שם).

לפי שיטתם ההלכתית המחמירה, התקשו שני המחברים להתיר לבעל לסייע לאשתו היולדת; הרב לוי התיר סיוע עם כפפה ואילו הרב קנוהל שלח את בני הזוג להתייעץ בחכם.⁵⁸ לעומתם, פוסק שהכריע שאין האישה נטמאת עד שתראה דם, פסק: "אשה מעַפְרַת שאחזוה צירי לדה, והיא עומדת לכרע ללדת, ולא ראתה עדין דם כלל, אין בעלה צריך לפרוש ממנה מאותה שעה, ולכן מתר לו לאחוז בה ולסייע בידה ... ובפרט אם היא זקוקה לעזרתו של הבעל, שמתר לו לתמך בה ולסעדה כל שלא ראתה דם..." (הרב דוד יוסף, **תורת הטהרה**, עמ' 144). מעניין, שהרב פרקש, שהכריע גם הוא, כמו הרבנים לוי וקנוהל, שמעיקר הדין טומאת היולדת מתחילה כבר משעה שהיא מתקשה ללכת, פסק: "כאשר האשה במצב שזקוקה ביותר לסיוע ועזרה מהבעל – באופנים האסורים בשעה שהאשה איננה טהורה – כל שלא ראתה דם,

⁵⁸ הרב קנוהל הודיעני בטובו כי במהדורה הבאה של ספרו תיקן את פסקו בעניין זה וקבע כי עד שלא ראתה דם – טהורה. ומכל מקום, בעצת גניקולוגית הוסיף, שיבקשו מהמיילדת לומר להם מתי רואים דם. שהרי האיש לא מסתכל שמה מחמת הצניעות והאישה עצמה ודאי לא יכולה להסתכל שם.

מתירים לבעלה לסייעה...".⁵⁹ והסביר המחבר בהערה 3, שם: "שבמצב של שעה"ד שנתבאר בפנים, יש לסמוך על הפוסקים שחלקו על כללות דין היושבת על המשבר לענין נידה...". אינני יודע, מדוע לא מצאו לנכון רבנים הפונים לציבור דתי-מודרני, המודע לחשיבות העצומה שבסיוע אפקטיבי של הבעל בשעת הלידה, לסמוך בלי כל סיוג על השיטה, המהווה ככל הנראה שורת הדין, שאישה היושבת על המשבר נטמאת רק כשרואה דם או כשולדת.

ו. סוף דבר

שני הספרים שנסקרו לעיל, מהווים, כל אחד על-פי דרכו, תרומה משמעותית בנוף ספרי ההלכה בתחום מסובך זה של טהרת המשפחה. ספרים אלה מעניקים לנו הזדמנות להביט על החברה הדתית-הלאומית, לראות את הישגיה התורניים ואת צרכיה ההלכתיים המיוחדים, בתוכן ולא פחות – בצורה. פוסק המחבר ספר הלכתי המיועד לציבור מסוים צריך להיות קשוב ורגיש לבעיות האופייניות לציבור שאליו הוא פונה, ובהלכות טהרת המשפחה מתעצם צורך זה פי כמה וכמה. נראה כי שני המחברים השתדלו לכוון את דבריהם לקהל הדתי-הלאומי. בשל הבנתו של הרב קנוהל את הציבור שהוא פונה אליו ובשל גישתו החינוכית הייחודית, בחר המחבר להקל, עד כמה שניתן. הרב לוי, לעומתו, אולי בעקבות הבנה דומה של אותו ציבור, אך בגלל גישה חינוכית שונה, בחר דווקא לעמוד על שורת הדין ולעתים אף להחמיר מעבר לה.⁶⁰

אמנם ייתכן כי פנייתו הייחודית של הרב לוי לבני תורה, יש בה כדי לבאר את ההפרשים בין שני החיבורים הנ"ל. מכל מקום, לפי מה שהעלנו לעיל, החמרה בדיני טהרת המשפחה אינה בהכרח רצויה, אפילו לא בקרב ציבור אברכים ותלמידי חכמים. הסכנה שבהחמרה בהלכות אלה גדולה עוד יותר כאשר פונים לכלל הציבור הדתי-הלאומי, שכן בשנים האחרונות מתמודדים רבים מצעירי הציונות הדתית עם משברים באמונה ובמעשה. למרות הקשיים

⁵⁹ טהרה כהלכה (לעיל, הערה 50), עמ' קעד.

⁶⁰ וכמעשהו של האמורא רב, שגדר גדרות לעשות סייג ולהרחיק מן העברה. על רב נאמר בכמה מקומות ש"בקעה מצא וגדר בה גדר", ראה עירובין ו, ע"א (ושם נסמנו המקבילות). ופירש רש"י, על אתר: "עמי הארצים היו, ומזלזלי במצות, והחמיר עליהן לעשות סייג להרחיק מן העבירה, כאדם הגודר בקעה פרוצה לשומרה".

וההתחבטויות, נראה כי רובם ככולם מבקשים לשמור על הלכות טהרת המשפחה על כל דקדוקיהן ופרטיהן. חוששני שהצבת רף גבוה ומחמיר, מעבר לשורת הדין המסורה לנו מדורי-דורות, עלולה להכשיל. וכבר לימדנו רבי יהושע שאין לגדוש את הסאה, "שכל זמן שהמדה מלאה ואדם נותן לתוכה – לסוף מוציאה ממה שבתוכה" (תוספתא שבת א, יז).